

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут міжнародних економічних відносин
ім. Б. Д. Гаврилишина
Кафедра міжнародних економічних відносин

ВІВЧАРИК Діана Василівна

**Перспективи розширення зовнішньоекономічного співробітництва між
Україною та країнами Перської затоки**

Спеціальність: 292 – Міжнародні економічні відносини
Магістерська програма – Міжнародний бізнес

Випускна кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи МЕВМБм-21
Д.В. Вівчарик

Науковий керівник:
к.е.н., В.О. Бригадир

Магістерську роботу допущено
до захисту «___» _____ 20___ р.

Завідувач кафедри
_____ О.М. Сохацька

ТЕРНОПІЛЬ – 2019

АНОТАЦІЯ

Вівчарик Д.В. «Перспективи розширення зовнішньоекономічного співробітництва між Україною та країнами Перської затоки»

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 292– Міжнародні економічні відносини – освітньо-професійна програма – Міжнародний бізнес – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2019.

Досліджено історію становлення та розвиток відносин між Україною та країнами Перської затоки. Проаналізовано основні інтеграційні процеси Ради співробітництва арабських держав Перської затоки. Проаналізовано експортно-імпорتنі операції між Україною та країнами Перської затоки. Розкрито основні перспективи розширення та підвищення ефективності торговельно-економічних відносин України та Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, а саме у аграрному та енергетичному секторах.

ANNOTATION

Vivcharyk D.V. «Prospects for Expanding Foreign Economic Cooperation between Ukraine and Gulf Countries»

Research on obtaining an educational qualification level of «Master» in the major 292 – International Economic Relations – educational and professional program – International Business – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2019.

The history of the formation and development of relations between Ukraine and Gulf countries is explored. The main integration processes of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf are analyzed. Export-import operations between Ukraine and the Gulf countries are analyzed. The main prospects for expanding and improving the efficiency of trade and economic relations of Ukraine and of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf, especially in the agricultural and energetic sectors are outlined.

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота містить 64 сторінки, 8 рисунків, 2 таблиці, список використаних джерел з 61 найменування та 1 додаток.

Метою магістерської роботи є теоретичне обґрунтування ролі співробітництва України з країнами Перської затоки та розробка практичних рекомендацій щодо подальшого ефективного розвитку цих відносин.

Об'єктом дослідження є зовнішньоекономічне співробітництво між Україною та країнами Перської затоки.

Предметом дослідження є механізми розширення співробітництва України та країн Перської затоки.

Одержані результати та їх новизна полягають у розвитку теоретико-методологічних і розробці практичних рекомендацій щодо співробітництва України з країнами Перської затоки з метою подальшого ефективного розвитку цих відносин саме у аграрному та енергетичному секторі.

Ключові слова: Рада співробітництва арабських держав Перської затоки, Україна, співробітництво, зовнішньоторговельні відносини, інтеграція, двосторонні відносини, перспективи.

RESUME

Thesis contains 64 pages, 8 drawings, 2 tables, list of references containing 61 items and 1 index.

The aim of the thesis is to explain theoretically the role of cooperation between Ukraine and the Gulf countries and to develop practical recommendations for the further effective development of these relations.

Object is foreign economic cooperation between Ukraine and Gulf countries.

The subject of research is this way of developing cooperation between Ukraine and the Gulf countries.

The resulting conclusions and innovation are to develop theoretical and methodological and develop practical recommendations for Ukraine's cooperation with the Gulf countries with a view to further effective development of these relations in the agrarian and energy sectors.

Keywords: The Cooperation Council for the Arab States of the Gulf, Ukraine, cooperation, foreign trade, integration, bilateral relations, perspectives.

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ДЕРЖАВАМИ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ.....	6
1.1. Становлення відносин між Україною та Радою співробітництва арабських держав Перської затоки	6
1.2. Інтеграційні процеси регіону Перської затоки	13
Висновки до Розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КРАЇНАМИ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ.....	21
2.1. Аналіз експортно-імпортного потенціалу України та держав регіону Перської затоки.....	21
2.2. Оцінка співпраці в інвестиційній сфері	27
2.3. Аналіз культурних відмінностей даних держав та їх вплив на ведення бізнесу	32
Висновки до Розділу 2	36
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ДЕРЖАВАМИ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ В АГРАРНОМУ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ	38
3.1. Визначення сегментів національного ринку аграрного сектору, перспективних для ринків країн Перської затоки.....	38
3.2. Перспективи розвитку стратегії співробітництва в енергетичній галузі	45
Висновки до Розділу 3	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
ДОДАТКИ.....	64

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні роль відносин України з Перською затокою є недооцінена, що видно з незначної частки торгівлі в загальній структурі зовнішньої торгівлі. Однак інтеграція України до світової економіки потребує вирішення завдань розширення та зміцнення зовнішньоторговельних зв'язків, особливо з тими країнами, які отримали найменше дослідження від українських виробників, але в той же час можуть зіграти важливу роль у реалізації експортного потенціалу України. До таких країн належить ті, що входять до Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) – Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати.

Крім того, важливість поглиблення економічного та політичного співробітництва між Україною та країнами Перської затоки, визначається кількома об'єктивними факторами, а саме: географічна близькість, зручність транспортного зв'язку, взаємодоповнюючий характер економічної структури України та економіки регіону. У тому числі, для України це здатність подолати енергетичну залежність від Російської Федерації шляхом диверсифікації джерел енергії

Серед вітчизняних науковців, варто відзначити праці Ю.Г.Козака, В.В.Макуха, О.В.Олійника, В.І.Сидорова, А.С.Філіпенка, Г.Шелеста та багато інших. Основоположні питання зовнішньоекономічних відносин, як країн Перської затоки, так і України досліджували І.А.Александров, А.В.Алексєєв, В.С.Будкін, Мохамед Алі Емад, Ю.А.Полурез, Хамід Реза Салімі, Д.І.Серов, Омар Аль Шорман.

Однак прикладні завдання зовнішньоекономічної діяльності в процесі розвитку міжрегіональної інтеграції та раціоналізації економічних відносин України з країнами Перської затоки ще не знайшли повного відображення в наукових дослідженнях. Тому, очікуються поглиблення дослідження і наукове обґрунтування пріоритетних напрямів і способів вдосконалення інституційних основ, стратегічних рішень, та виявлення шляхів оптимізації даного співробітництва.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування ролі співробітництва України з країнами Перської затоки та розробка практичних рекомендацій щодо подальшого ефективного розвитку цих відносин.

Об'єктом дослідження є зовнішньоекономічне співробітництво між Україною та країнами Перської затоки.

Предметом дослідження є механізми розширення співробітництва України та країн Перської затоки.

У відповідності із поставленою метою вирішувалися такі **завдання дослідження**:

- дослідити становлення та розвиток відносин між Україною та Радою співробітництва арабських держав Перської затоки;
- висвітлити інтеграційні процеси регіону Перської затоки;
- проаналізувати експортно-імпортний потенціал України та держав регіону Перської затоки;
- дати оцінку співпраці держав в інвестиційній сфері;
- окреслити найбільш перспективні сегменти національного ринку аграрного сектору для ринків Ради співробітництва арабських держав Перської затоки;
- розкрити перспективи розвитку зовнішньоекономічних відносин між Україною та державами Перської затоки в енергетичному секторі.

Методи дослідження. У роботі використовувались загальнонаукові методи пізнання, зокрема такі: економічний аналіз, синтез, порівняння, спостереження, групування й узагальнення. Методологічною основою слугують теорії глобалізації, регіоналізації, міжнародних економічних відносин і зовнішньої торгівлі, а також результати наукових досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні зовнішньоекономічного співробітництва між Україною та країнами Перської затоки та, в результаті дослідження, розробці практичних рекомендацій, щодо розширення співпраці в аграрному та енергетичному секторі для підвищення ефективності зовнішньоекономічного співробітництва з країнами даного регіону.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання результатів дослідження для налагодження зовнішньоекономічного співробітництва між Україною та державами Перської затоки; доповнення експортно-імпортного та інвестиційного потенціалу держав та збільшення ефективності співробітництва в аграрному та енергетичному секторі.

Інформаційною базою дослідження є: нормативно-правові акти, аналітичні доповіді, періодичні видання, монографії, матеріали конференцій, наукові праці та дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених.

Апробація результатів дослідження. Пропозиції щодо розширення співпраці в аграрному та енергетичному секторі для підвищення ефективності зовнішньоекономічного співробітництва України із державами перської затоки представлено автором на П'ятій заочно-дистанційній науковій конференції студентів і молодих вчених «Актуальні питання фінансової теорії та практики» (м. Тернопіль, 5-6 листопада 2018 року) та на XII Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Тернопіль, 10-11 квітня 2019 року).

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота підпорядкована логіці дослідження, його меті та завданням і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 61 найменування та додатку. Повний текст роботи становить 64 сторінок, що містять 8 рисунків та 2 таблиці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ДЕРЖАВАМИ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ

1.1. Становлення відносин між Україною та Радою співробітництва арабських держав Перської затоки

Інтерес України до розвитку торговельно-економічного співробітництва з країнами регіону зумовлений його відносною географічною близькістю, високим попитом на українську продукцію (переважно металургію та сільське господарство, а також хімічну промисловість та будівництво машин), можливість диверсифікації джерел енергопостачання, важливий інвестиційний потенціал.

Для арабських країн, що швидко розвиваються, Україна – це міцна наукова база, нові технології, родючі землі, металопродукція, інжиніринг, кваліфікований персонал і, звичайно, багатовікові культурні традиції. Країни Близького Сходу для України – це важливі фінансові ресурси, бажання розвивати міжнародні відносини та зміцнювати свої позиції на міжнародній арені, а також, нові ринки. Тому існує величезний потенціал для розвитку відносин. Тому в 2009 році була створена Благодійна ініціатива «Україна - Близький Схід» [1, с. 183].

У сучасному світі тільки нові способи встановлення контактів і спілкування між компаніями є ключем до успішного бізнесу. Важливу роль відіграють особливості регіонів. Саме тому ініціатива була започаткована ТОВ «Україна - Близький Схід» була започаткована з метою налагодження співпраці з країнами Близького Сходу та пошуку ефективних шляхів розвитку торговельно-культурних відносин між Україною та країнами Перської затоки. Інтереси благодійної ініціативи включають всі країни Перської затоки, а саме Іран, Оман, ОАЕ, Саудівську Аравію, Катар, Бахрейн, Кувейт і Ірак. Благодійна ініціатива працює двома офісами — центральний, що у Києві, та представницький офіс в Дубаї (ОАЕ) [3, с. 320].

На сьогодні взаємини між Україною та країнами Перської затоки характеризуються невизначеністю. У деяких країнах лише встановлення та

розвиток взаємовідносин (Ірак, Оман, Кувейт, Катар, Бахрейн) та інші активно співпрацюють (Іран, Саудівська Аравія, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати). Проте, останні роки були корисними для підписання нових угод, угод про співробітництво, візитів до високопосадовців і розробки нових методів взаємовигідного співробітництва [4, с. 332].

Швидкий розвиток торговельно-економічних відносин відбувається з Об'єднаними Арабськими Еміратами. Створена Міжурядова українсько-еміратська комісія з питань торговельно-економічного співробітництва. 25 - 26 листопада 2010 року шейх Хамед бін Заед Аль Нагаян, котрий є директором Адміністрації з інвестицій в Абу-Дабі, перебував на території України за підтримки Благодійної ініціативи «Україна - Близький Схід». Це перший офіційний візит представника Об'єднаних Арабських Еміратів такого рівня в Україні з початку дипломатичних відносин між країнами. Результатом візиту стало вступне знайомство з новим керівництвом України та обговорення можливостей співпраці між країнами в інвестиційному та іншими секторами, і надання переваги довгостроковим проектам [5, с. 672].

У продовження візиту шейха Хамеда бін Заїда Аль Нагаяна з 31 січня по 3 лютого 2011 року в Україні перебувала делегація з ОАЕ, очолювана його ясновельможністю Хусейном Джасімом Аль Новаїсом (голова правління «General Holding Corporation»), уповноважений вести переговори про експорт зерна та співпрацю в сфері АПК. Однією з основних причин для відвідування делегації є бажання інвестувати в аграрний сектор України та закупівля великої кількості сільськогосподарської продукції з України та активів. Благодійною ініціативою «Україна — Близький Схід» були організовані зустрічі з Міністром аграрної політики і продовольства України М. Присяжнюком, гендиректором Державної продовольчо-зернової корпорації України (ГПЗКУ) О. Лавринчуком і головою ДП «Земельний фонд» С. Святко [6, с. 321].

У червні 2010 року делегація Міністерства сільського господарства Саудівської Аравії на чолі з заступником міністра відвідала Україну для участі у сільськогосподарському ярмарку "Агро-2010". 2-3 листопада 2010 р. відбувся

візит до Королівства делегації Національного космічного агентства України (НКАУ), на чолі з Генеральним директором НКАУ Ю. С. Алексєєвим [7, с. 267].

Під час візиту Уряд України та Уряд Королівства Саудівська Аравія підписали Угоду про співробітництво у сфері досліджень та мирного використання зовнішнього простору.

Уряд Оману прагне до розробки двосторонньої правової бази. Наразі Україна та Оман продовжують домовлятися про терміни проведення першого раунду переговорів щодо підписання Угоди про уникнення подвійного оподаткування. Оман зацікавлений у співпраці у галузі вищої освіти та наукових дослідженнях. Обговорювалися питання активізації політичного діалогу між двома країнами, поглиблення торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва, лібералізації візового режиму [8, с. 256].

До 2008 року торговельно-економічне співробітництво між Україною та Кувейтом характеризувалося позитивною динамікою. Представники кувейтських державних установ продовжують висловлювати бажання провести діалог щодо реалізації інвестиційних проектів в Уряді України за умови, що Уряд України визначить пріоритетні проекти, що вимагають залучення позик з Уряду Кувейту. Державні кредитні установи, зокрема Арабське економічне співробітництво Кувейтський фонд.

В даний час активно розвивається співпраця з державою Катар. 12-13 січня 2011 року Міністр закордонних справ України К.І. Грищенко відвідав Катар [9, с. 480]. Центральну роль у переговорах мало залучення інвестицій Катару в українську економіку та інфраструктуру. Враховуючи основні запаси газу (третє у світі після Росії та Ірану), пріоритетом Катарського уряду є виробництво проектів з будівництва нових потужностей для видобутку та зрідження природного газу. Можливість і навіть необхідність встановлення економічних зв'язків між Києвом і Дохою впливає з провідної ролі Катару на світовому енергетичному ринку [10, с. 734].

Дипломатичні відносини між Україною та Королівством Бахрейн були встановлені 20 липня 1992 року, але політичні контакти в основному односторонні (ініціатива належить українській стороні). Торговельно-

економічні відносини з Бахрейном знаходяться на початковій стадії. Найбільшим українським проектом в Бахреїні є тепер діяльність представництва «Заводу електрозварювання імені Є. О. Патона» [5, с. 672].

Саме тому, завдяки діяльності та функціонуванню благодійної ініціативи «Україна-Близький Схід», у країнах Перської затоки постійно діє безкоштовна інформаційна підтримка для налагодження бізнесу, пошуку нових контактів та налагодження контактів, проведення зустрічей й спільних заходів.

Дипломатичні відносини між Україною та ОАЕ були встановлені 15 жовтня 1992 року. 24 вересня 2014 р. Міністр закордонних справ України П.Клімкін провів зустріч з Міністром закордонних справ Об'єднаних Арабських Еміратів у Нью-Йорку під час їх участі у 69-й сесії ООН. Сторони обговорили актуальні теми двостороннього співробітництва міжнародного денного порядку. Міністри обмінялися думками щодо сучасного стану та майбутніх перспектив розвитку двосторонніх відносин між Україною та ОАЕ, зосередившись на деяких основних сферах двостороннього інтересу [11].

1-2 листопада 2017 року Президент України Петро Порошенко здійснив робочий візит до Об'єднаних Арабських Еміратів. Президент України провів важливі двосторонні зустрічі з віце-президентом, прем'єр-міністром, міністром оборони Об'єднаних Арабських Еміратів та правителем дубайського емірата Шейхом Мухаммедом бін Рашидом Аль Мактумом та Головою Ради директорів DP World Group – Султан Ахмед бін Сулайем. Українська делегація на чолі з Президентом України відвідала зону вільної торгівлі Джебель Алі та порт Джебель Алі, який є одним з десяти найбільш завантажених портів у світі [11].

16 - 17 серпня 2018 року у Києві відбулося III засідання Міжурядової Україно-еміратської Комісії з питань торгівлі та економічного співробітництва. Українську частину комісії очолив Міністр енергетики та вугільної промисловості України Ігор Насалик, сторону ОАЕ очолив Державний міністр закордонних справ ОАЕ – Анвар Гаргаш [11]. Після засідання, Протоколу третьої сесії комісії, Меморандуму про взаєморозуміння у галузі енергоефективності відновлюваної енергії та альтернативних видів палива між Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження Об'єднаних Арабських

Емірат та Міністерством енергетики України були підписані, а також Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва між Дипломатичною академією України іменні Геннадія Удовенка при Міністерстві закордонних справ України та Еміратською дипломатичною академією при Міністерстві закордонних справ ОАЕ.

Україна є активним учасником численних міжнародних виставок в ОАЕ [11]. Це допомагає представити можливості української економіки, а також її готовність розвивати співпрацю з ОАЕ та іншими країнами Перської затоки. Окрім цього, дві держави тісно співпрацюють у численних міжнародних організаціях, підтримують одна одну на виборах до міжнародних органів та установ.

Українсько-саудівські відносини були встановлені під час візиту української урядової делегації на чолі з Прем'єр-міністром України Л. Кучмою до Ер-Ріяду у квітні 1993 року. 18 квітня 1993 р. Міністри закордонних справ України та Саудівської Аравії підписали "Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Королівством Саудівська Аравія" на рівні посольств [12].

Велику роль у розвитку відносин між двома країнами у політичній та військово-технічній сферах відіграв помічник - міністр оборони та авіації Королівства Саудівська Аравія принц Халід бен Султан, який відвідав Україну в 2011 році, де він зустрівся з Прем'єр-міністром України, Міністром закордонних справ та Міністром оборони України. У 2011 році делегація компанії «Alrajhi Investment» відвідала Україну та провела переговори з компанією «Хлібінвестбуд» та Державною продовольчо-зерною корпорацією.

31 жовтня - 01 листопада 2017 року Президент України П. Порошенко здійснив офіційний візит до Королівства Саудівська Аравія [13]. Сторони обговорили питання двостороннього політичного, інвестиційного, торговельно-економічного, військово-технічного та гуманітарного співробітництва та підписано низку документів щодо двостороннього співробітництва у сфері підготовки дипломатичних кадрів, інвестиційного співробітництва у сільському господарстві та співпраці в інформаційній сфері, а також Меморандум про

взаєморозуміння щодо механізму консультацій між Міністерством закордонних справ України та Генеральним секретаріатом РСАДПЗ.

У листопаді 2018 року під головуванням віце-прем'єр-міністра України П. Розенка та Міністра з питань довкілля, води та сільського господарства Королівства Саудівська Аравія Абдулрахмана Аль-Фадлі було проведено шосте спільне засідання Міжурядової українсько-саудівської комісії з питань торгівлі, економіки та науков-технічного співробітництва у місті Києві. А. Аль-Фадлі також провів переговори з Міністром екології та природних ресурсів України О. Семераком та заступником Міністра аграрної політики та продовольства України (з питань європейської інтеграції) О. Трофімцевою [12].

27 березня 2014 року делегація Королівства Саудівська Аравія підтримала резолюцію Генеральної Асамблеї ООН "Територіальна цілісність України" [13].

Відносини між державою Катар та Україною стають все більш міцними та час від часу активізуються, оскільки цього року дві країни відзначають 25-ту річницю встановлення дипломатичних відносин між державою Катар та Україною. 2017 рік став роком збільшення обсягу комерційного обміну порівняно з 2016 роком. Більше того, у серпні 2017 року компанія Qatar Airways розпочала новий рейс між столицею України - Києвом та столиця держави Катар - Доха. У 2017 році держава Катар забезпечила громадянам України, які бажають відвідати державу Катар, великі засоби через скасування віз. Що стосується України, то у квітні 2017 року вона також надала громадянам держави Катар, які бажають відвідати Україну – змогу отримати в'їзну візу безпосередньо в аеропорту столиці України – Києва [14].

Дипломатичні відносини між Україною та державою Кувейт були встановлені 18 квітня 1993 року підписанням Протоколу під час візиту урядової делегації України на чолі з прем'єр-міністром Леонідом Кучмою до держави Кувейт. Ряд взаємних візитів на різних рівнях та відкриття посольств сприяли розвитку співпраці між Україною та Кувейтом. Найважливішою подією щодо відновлення двостороннього діалогу на високому рівні між країнами став перший за останні 15 років візит Президента України Петра Порошенка до Кувейту 18-19 березня 2018 року. Під час візиту Президент Порошенко зустрівся

з Прем'єр-міністром, спікером Національних зборів, Міністром оборони та Міністром закордонних справ Кувейту. Сторони підписали три двосторонні документи та домовились спростити візовий режим між Україною та Кувейтом [15].

Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Бахрейном було підписано та набуло чинності 20 липня 1992 року [16]. У 2002 році були зроблені перші практичні кроки для започаткування політичного діалогу між Сторонами. 1 березня 2002 р. Президент України Леонід Кучма привітав короля Бахрейну шейха Хамада бін Ісса Аль-Халіфа із визначною історичною подією в житті Бахрейна - проголосивши його як Королівство та перетворення держави на конституційну монархію. У 2008 р. відносини між Україною та Бахрейном набули значних обертів. 29 січня 2008 року в Манамі відбулися перші українсько-бахрейські політичні консультації. У результаті політичних консультацій було підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва між Міністерством закордонних справ України та Бахрейном.

Окрім цього, 25 квітня 2019 року, члени Ради арабського економічного союзу відвідали ТПП, щоб створити Арабський торговий дім в Україні [16].

На засіданні члени Ради Мохаммед Альрабеа, Салман Ахмед, Йозеф Ашсліблі та Мохаммед Кадах розповіли про зацікавленість арабських бізнесменів до виходу на український ринок. Зокрема, головною темою було обговорення підписання Меморандуму про створення Арабського торгового дому в Україні. У обговоренні меморандуму взяв участь представник Торгово-промислової палати (ТПП).

Метою створення торгового дому є забезпечення того, щоб торгові представники країн Перської затоки могли вільно брати участь в інвестиційних, торговельних та економічних відносинах з вітчизняними підприємствами. Це центр, який дозволить партнерам з арабських країн інвестувати в проекти в Україні.

«Сьогодні навряд чи є можливість на ринку співпрацювати з арабськими країнами. Майбутня угода - це крок до інтеграції наших можливостей. І ТПП є

своєрідним колективним зв'язком у цьому бізнес-ланцюжку ». (Зауважив - віце-президент ТПП Ростислав Коробка) [11].

1.2. Інтеграційні процеси регіону Перської затоки

Інтеграційні процеси в регіоні Перської затоки не властиві світовій економіці. Оскільки їх національні економіки не наближені до усталеного економічного розвитку, для них не характерні стабільні економічні зв'язки та конкретний розподіл праці, тому вони не вписуються у встановлені інтеграційні процеси. Загальні фактори, що сприяють інтеграційним процесам у регіоні, насамперед, соціокультурним: спільна мова, спільна релігія та спільна культура.

Процес розвитку економічної інтеграції в регіоні Перської затоки є не лише економічним, але й політичним, культурним та релігійним, тому є складним та дискусійним. Арабська та ісламська культура справила великий вплив на розвиток національної економічної системи в країнах Перської затоки, яка не базується на інших частинах світу. Таким чином, основною причиною інтеграції є зусилля місцевих політичних та економічних сил з пошуку позиції в сучасній глобалізованій світовій економіці.

Метою створення міждержавних інтеграційних об'єднань є:

- 1) усунення тарифних та нетарифних попередніх кодів у взаємній торгівлі країн-учасниць;
- 2) захистити внутрішні ринки країн-учасниць від конкуренції третіх країн;
- 3) поєднання правових та економічних умов торгівлі, створення спільного ринку шляхом спрямування капіталу та робочої сили;
- 4) утворення валютного союзу;
- 5) інтеграція функціонування всієї економічної діяльності, встановлення економічної єдності та координація економічної політики країн-членів, формування наднаціональних організацій, здатних приймати обов'язкові для всіх рішення.

Економічна література дала чітке уявлення про процес міжнародної економічної інтеграції. Міжнародна економічна інтеграція призводить до тісних

зв'язків між національними економіками, створення регіональних економічних комплексів та національних політичних інтеграцій.

Конкретні форми економічної взаємодії залежать від рівня економічного розвитку країн-учасниць. Розвиток міжнародної економічної інтеграції вважається переходом від простих до складних форм:

- 1) зона вільної торгівлі;
- 2) митний союз;
- 3) єдиний або спільний ринок;
- 4) економічний союз;
- 5) економічний та валютний союз [17, с. 718].

Регіон Затоки в цілому не вважається найбагатшим регіоном у світі. Однак є країни регіону, які можна віднести не тільки до багатих, але і до найбагатших. Перш за все, нафту та природний газ постачають країни Арабської затоки - Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Кувейт, Катар.

Створення міжнародних економічних організацій в арабських країнах, таких як Арабський фонд економічного та соціального розвитку (AFESR) в 1968 році, Арабсько-африканський банк економічного розвитку (ABERA) в 1973 році, Ісламський банк розвитку (IBRD) в 1973 році і Арабський валютний фонд в 1977 році (AVF) сприяв інтеграційному процесу в арабських країнах. Саме тому, у січні 1981 року в шести країнах - Бахрейн, Катар, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Оман та Саудівська Аравія [18, с. 352] була створена Рада співробітництва арабських країн Перської затоки (РСАДПЗ). Рада була створена незабаром після Ісламського саміту в Саудівській Аравії. Ідея створення цієї організації належить Саудівській Аравії з метою об'єднати держави Аравійського півострова з подібними політичними інститутами, соціальними умовами та економічним розвитком [19, с. 213-215].

До створенню Ради тривав багаторічний період спроб укласти союз майже рівного членства, а також Іран та Ірак. У різні періоди його пропонували створити незалежно, шах Ірану та президент Іраку. Однак у той час невеликі країни Перської затоки розглядали ініціативу іранських та іракських лідерів як загрозу їх суверенітету. Початок війни між Іраком та Іраком у вересні 1980 р.

підтвердив їх побоювання та зміцнив переконання щодо необхідності власного союзу.

У ході розвитку регіонального співробітництва в Перській затоці можна визначити чотири кроки, що ведуть до створення РСАДПЗ.

Перший крок, з хронологічними межами першої половини 1970-х років, характеризувався пошуком шляхів створення регіональної асоціації, яка б забезпечувала усі функції безпеки в регіоні Перської затоки (арабські та неарабські). Дії в цій сфері з'явилися в основному у відповідь на британські війська, які постраждали від дій в регіоні та появи свого роду «вакуума» [20, с. 297]. У січні 1971 року шахський Іран запропонував створити військовий блок країн Перської затоки, включаючи Саудівську Аравію, Іран, Кувейт і Арабські Емірати, згідно з Оманською угодою. Однак Саудівська Аравія виступила проти цієї пропозиції. У 1975 році офіційний Тегеран запропонував повернутися до ситуації з безпекою в регіоні, де для цього знадобилось скликати саміт. У рамках цієї ініціативи була проведена зустріч з міністрами закордонних справ Перської затоки і відбулися переговори між Іраном і Саудівською Аравією, в липні 1975 року під час зустрічі ісламських держав у Джидді.

У листопаді 1976 року в Омані (Маскат) було проведено регіональну зустріч міністра закордонних справ, де було оголошено про три проекти безпеки Перської затоки, які представили — Іран, Ірак та Оман. Іранська модель передбачає загальну систему безпеки (шляхом підписання угоди), і кожна держава сприятиме добробуту регіону, виходячи з його можливостей (фізичних чи людських можливостей). Оманський проект орієнтований на забезпечення морської безпеки в протоці Ормуз і передбачає участь великих західних держав у вирішенні цієї проблеми. Ірак запропонував, щоб держави Перської затоки заявили, що готові протидіяти загрозі судноплавства, якщо необхідно, уклали відповідні двосторонні угоди між зацікавленими сторонами. Жодний із проектів не був затверджений, що свідчило про:

- посилення лідерської боротьби в регіоні між Саудівською Аравією, Іраном і Іраком;
- відмова від участі зовнішніх сил у забезпеченні регіональної безпеки;

- усвідомлення необхідності вирішення проблем країн Перської затоки через розвиток регіонального співробітництва та інтеграції [21].

Другий етап другої половини 1970-х років полягав виключно у просуванні ідеї регіональної організації як частини арабських монархій Перської затоки, яка повинна бути лише для активізації економічного співробітництва між країнами-членами. У 1976 році Кувейт закликав монархічні держави Аравійського півострова створити асоціацію або союз, заснований на принципах захисту інтересів і стабільності арабських народів у регіоні та розвитку стабільної співпраці у політичній, економічній, освітянській та інформаційній сферах. Фактично, ідея Кувейту встановила цілі інтеграційного процесу та визначила межі співпраці [22 с. 96-99].

Третій і заключний етапи припадає на 1980-1981 роки. У цей період на інтенсифікацію формування міжурядових організацій вплинули регіональні фактори (зростаюча нестабільність внаслідок занепаду шахського режиму, іранської пропагандистської ідеї щодо експорту шіїтської революції, на початку Ірану - іракського конфлікту) і глобальні (радянське вторгнення в Афганістан і пропаганда політики, Радянський Союз в Ефіопії та Південному Ємені; проголошення Сполученими Штатами "доктрина Картера" до Перської затоки, передбачали можливість протистояння в регіоні наддержав) [21].

Спільний центральний банк країн-членів союзників розташований у Ер-Ріяді. Положення меморандуму були встановлені під час візиту Кувейтського міністра закордонних справ до регіону в грудні 1980 року та створення міжурядової організації в Кувейте в грудні 1981 року. 4 лютого 1981 р. На міністерських засіданнях шести країн Перської затоки були створені Рада з питань співробітництва в Перській затоці та Генеральний секретаріат Ради та встановлені межі їх діяльності. Зустріч глав держав Саудівської Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратів, Бахрейн, Оман, Катар та Кувейт, що відбулася в Абу-Дабі 25 травня 1981 року, була завершальним етапом створення Ради співробітництва, який характеризувався у період лютого-травня 1981 р. особливою інтенсивністю консультацій та нарад на різному рівні. На цьому

засіданні було затверджено Внутрішній статут Ради, що демонстрував юридичну реєстрацію діяльності організації [23].

Четвертий етап (2007-2013 рр.) відзначений багатьма важливими рішеннями. На 29-му саміті Ради з питань арабського співробітництва в Перській затоці (грудень 2008 р., Маскат) було досягнуто домовленості щодо створення валютного союзу та утворення єдиного Центрального банку Перської затоки. 7 червня 2008 р. Саудівська Аравія, Катар, Бахрейн та Кувейт підписали угоду про створення валютного союзу, а до 2013 року в Перській затоці буде прийнята єдина валюта. Спільний центральний банк країн-членів союзників розташований у Ер-Ріяді. «Кувейтська декларація» була прийнята на 30-му саміті (грудень 2009 року, м. Ель-Кувейт). Документ відображає позиції шести арабських монархій щодо основних регіональних питань, підкреслюючи роль країн Перської затоки у вирішенні регіональних та міжнародних питань у сучасному світі. Особливий акцент робився на важливості підтримання Близького Сходу як зони вільної від зброї масового знищення. Також було оголошено, що валютні угоди, раніше підписані Саудівською Аравією, Бахрейном, Катаром та Кувейт, набули чинності. Створення такого піонера для Регіонального центрального банку зробить ще один крок на шляху створення монетарного союзу в країнах-членах Ради, який повинен бути аналогом Європейського Союзу на Близькому Сході. Зокрема, Валютний союз забезпечує створення регіонального центрального банку, використання єдиної валюти та коригування грошово-кредитної політики [24, с. 90].

Відповідно до Регламенту, діяльність та обов'язки РСАДПЗ полягають у розширенні відносин та зміцненні напрямів співпраці між державами-членами Ради; взаємна координація економічної, промислової та оборонної політики; сприяти економічному та комерційному співробітництву між представниками приватного сектора держав-членів; сприяти розвитку промисловості, сільського господарства, науки та технологій; гармонізація політики держав-членів з економічною, фінансовою, комунікаційною, освітньою, науковою та культурною сферами; створення наукових та експериментальних центрів. У вирівнюванні соціально-економічного рівня розвитку країн-членів ЄС інститути

відіграють важливу роль, оскільки через формування відповідної соціальної політики створюють умови для стабільного розвитку, забезпечення належної якості життя, умов праці [25, с. 37-39]. Це також і стосується країн-членів РСАДПЗ.

При Вищій раді та Раді міністрів є чотири економічні комітети:

1) комітет з економічного та фінансового співробітництва. Сфери діяльності: сприяння розвитку торгівлі; поліпшення співпраці у фінансових питаннях; сприяти руху капіталу та робочої сили між країнами-учасниками; сприяти розвитку транспортних зв'язків;

2) комітет з соціально-економічного планування. Функції комітету полягають у наступному: розвиток співробітництва у сфері соціально-економічного планування, координація національних планів розвитку країн-учасниць;

3) нафтова комісія. Складається з міністра закордонних справ, нафти та фінансів країн-учасниць. Робота комісії пов'язана з видобутком, реалізацією, ціною, транспортуванням нафтохімічної продукції, розробкою єдиної нафтової політики щодо третіх країн та міжнародних організацій;

4) комітет з промислового співробітництва. Тут розглядаються питання стандартизації промислового права та розробляються заходи для заохочення виробників до розширення виробництва в країнах-учасниках для задоволення потреб членів GCC.

Існує проблема з розширенням Ради та інтеграції інших арабських країн у регіоні, таких як Іран чи Ірак. Оскільки, РСАДПЗ була створена як організація закритого типу, тому її Статут не містить положень про членство та вихід.

Поглиблення розвитку інтегрованих процесів у регіоні Перської затоки можливо через диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків. З огляду на геологічну стратегічну цінність Перської затоки, примітно, що тут перетинаються інтереси таких країн, як США, Японія, Китай, Індія та Європейський Союз. Для України також стратегічно важливо брати участь у інтеграційному процесі GCCP. Тому що той факт, що наша держава залежить від енергетичного сектору однієї держави, ініціює розвиток відносин з державами

регіону і дозволяє диверсифікувати джерела енергії. Ще одним важливим фактором є можливість регіональних інвестицій, однаково важливих для України.

Тому, можна впевнено сказати, що напрямків для співробітництва є досить багато, це і військова сфера, аграрний та авіаційний сектор, науково-технічне співробітництво та співпраця в енергетичній галузі. Звісно ж, Україні передбачається жорстока конкуренція з високорозвиненими країнами, які вже міно закріпили на ринку Перського регіону. Однак, варто зазначити, що країни даного регіону зацікавлені у співпраці з нашої державою. Підставою для цього є те, що в даному регіоні працює одне з найбільших авіаційних підприємств з виробництва двигунів до літаків та гелікоптерів – «Мотор Січ» та український літак АН-124 [26].

Крім географії арабського світу, в арабських країнах існує багато інституцій, які також мають велике значення [23]:

- створений в 1974 році, Ісламський банк розвитку об'єднує 24 мусульманські країни, такі як Гвінея, Гамбія, Індонезія, Камерун, Малі, Нігер та Чад. Цілі ІБР визначаються наступним чином: участь в акціонерному капіталі виробничих проектів та компаніях країн-учасниць; реалізація інвестицій у проекти економічної та соціальної інфраструктури приватного та державного фінансування;

- Кувейтський фонд економічного розвитку був створений у 1961 році для надання пільгових позик на промисловий та сільськогосподарський розвиток в арабських, азійських та африканських країнах;

- Заснований у 1974 році в Абу-Дабі, Арабський фонд розвитку спеціалізується на фінансуванні інфраструктури, промислового та туристичного розвитку в арабських країнах;

- Саудівський фонд розвитку, який працює з 1974 року, має на меті підтримати майже всі країни, орієнтовані на захід;

- Арабський банк економічного розвитку в Африці та Арабський фонд для Африки, що діють за рахунок Саудівської Аравії, ОАЕ та деяких інших арабських країн, що виробляють нафту.

Висновки до Розділу 1

Отже, для арабських країн, що швидко розвиваються, Україна – це наукова база, нові технології, родючі землі, металопродукція, інжиніринг, кваліфікований, а для країни Близького Сходу для України – це важливі фінансові ресурси, бажання розвивати міжнародні відносини та зміцнювати свої позиції на міжнародній арені, а також, нові ринки. Взаємини між Україною та країнами Перської затоки характеризуються невизначеністю. У деяких країнах лише встановлення та розвиток взаємовідносин (Ірак, Оман, Кувейт, Катар, Бахрейн) та інші активно співпрацюють (Іран, Саудівська Аравія, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати). Також, 25 квітня 2019 року, члени Ради арабського економічного союзу відвідали ТПП, щоб створити Арабський торговий дім в Україні.

Загальні фактори, що сприяють інтеграційним процесам у регіоні, насамперед, соціокультурним: спільна мова, спільна релігія та спільна культура, тому процес розвитку економічної інтеграції в регіоні Перської затоки є складним і суперечливим, оскільки є не тільки економічним, але й релігійним, політичним, культурним. Визначають чотири основні кроки, що ведуть до створення РСАДПЗ. Однак, варто зауважити, що існує проблема з розширенням Ради та інтеграції інших арабських країн у регіоні, таких як Іран чи Ірак, тому що РСАДПЗ була створена як організація закритого типу, тому її Статут не містить положень про членство та вихід.

Тому це дослідження показує зростаючу роль арабських країн на Близькому Сході та світовій арені, що виражається в розвитку їх значимості на світовій арені та торговельно-інвестиційному співробітництві між країнами та зменшенні розриву між показниками соціально-економічного розвитку і показниками розвинених країн. Найбільш інтенсивна інтеграція цих країн здійснюється в рамках внутрішньорегіонального простору, але очевидно, що ці країни мають великі можливості для інтеграції в інші частини світу, такі як Південно-Східна Азія, Кавказ і Центральна Азія, Європа.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КРАЇНАМИ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ

2.1. Аналіз експортно-імпортного потенціалу України та держав регіону Перської затоки

Європейські ринки є стратегічно важливими для України, і сьогодні вони займають друге місце в структурі аграрного експорту після Азії. Але нам потрібно звернути увагу на інші сфери торгівлі. На мій погляд, ринки Близького Сходу, Південно-Східної Азії та Африки мають високий попит на високоякісні сільськогосподарські та харчові продукти України.

Відповідно до останнього аналізу міжнародних маркетингових організацій, країни Перської затоки є одним із найперспективніших ринків світу. Основна увага приділяється великим фінансовим ресурсам, які інвестуються в різні галузі економіки. Насправді, 1 січня 2008 року шість країн – членів Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (Gulf Cooperation Council, GCC) оголосили про створення власного спільного ринку. В результаті були усунені тарифні бар'єри між шістьма державами, і мешканці Перської затоки змогли домовитись про отримання можливості проводити та здійснювати контракти в будь-якій державі цього регіону на рівних правах [27].

За підсумками 11 місяців, 2016 року, експорт української сільськогосподарської продукції до країн Перської затоки склав 507 133 тис. дол. США. Однак, лідерами серед країн-партнерів є Саудівська Аравія та ОАЕ, на частку яких припадає 87% експорту до регіону. Розподіл за країнами: Королівство Саудівська Аравія – 66%, ОАЕ – 21%, Оман – 8%, Кувейт- 3%, Катар - 2% та Бахрейн – 0% (Рис. 2.1) [27].

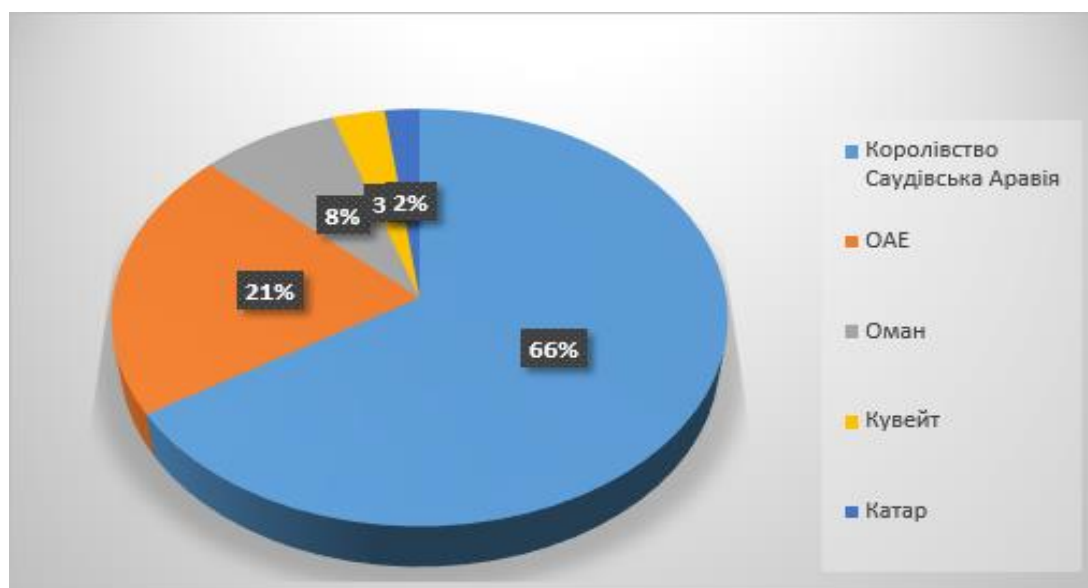

Рис. 2.1. Структура українського експорту за країнами призначення

Джерело: розроблено автором за даними [28]

За підсумками I півріччя 2017 р. спостерігається часткове відновлення обсягів товарного експорту з України до країн Перської затоки, який істотно просів у 2015-2016 рр. (-36,2%). Зокрема, експорт товарів до Саудівської Аравії за перші шість місяців 2017 р. зріс на 30,0% порівняно з аналогічним періодом попереднього року, а до ОАЕ – на 47,3% (Рис. 2.2) [29].

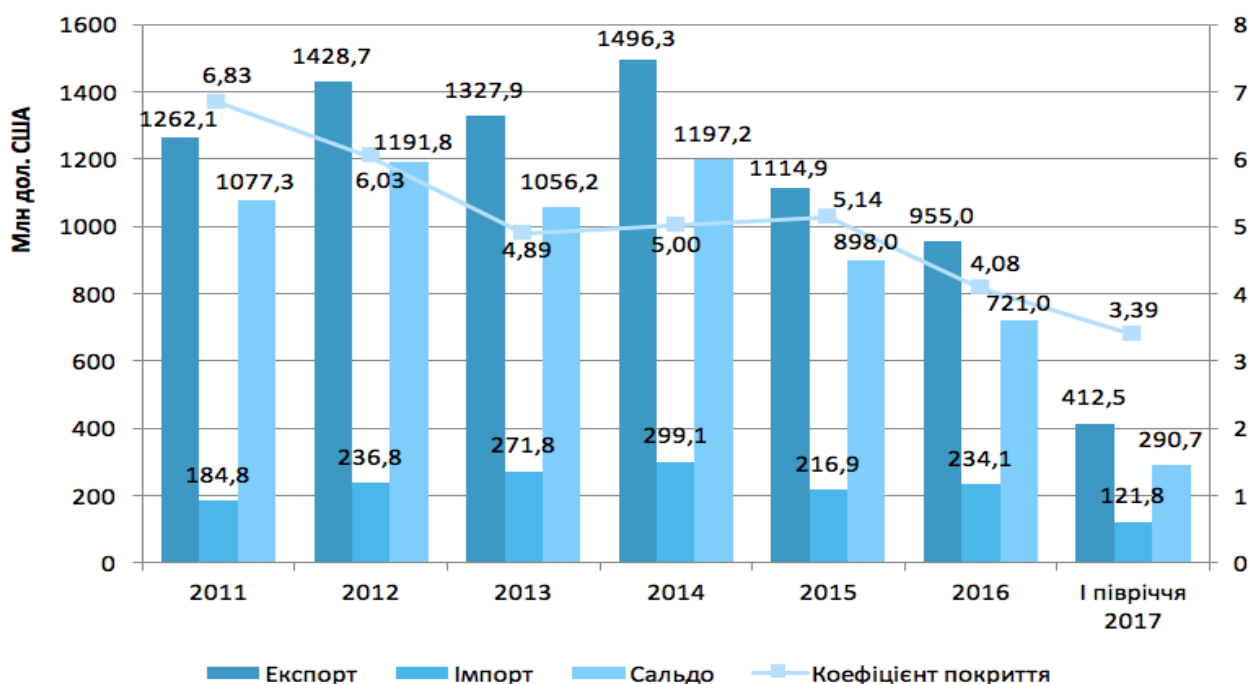

Рис. 2.2. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами між Україною та РСАДПЗ у 2011-2017 роках (млн. дол. США)

Джерело: розроблено автором за даними [29]

Співпраця в секторі АПК, мабуть, є одним з найперспективніших напрямів двостороннього співробітництва. Через кліматичні умови держави Перської затоки не в змозі виробляти необхідну кількість продовольства для власного споживання, внаслідок чого дуже залежні від імпорту продуктів. Регіон імпортує майже 85% необхідного продовольства, тому аграрний сектор є ще однією сферою для взаємовигідного співробітництва, особливо враховуючи український потенціал. Саме тому, в експортній структурі товарів з України до країн Перської затоки переважають чорні метали (35,2%) і зернові культури (34,7%). Вагому частку вітчизняних поставок до країн-членів РСАДПЗ також становлять жири та олії (13,4%), насіння і плоди олійних культур (3,6%) (Рис. 2.3) [29].

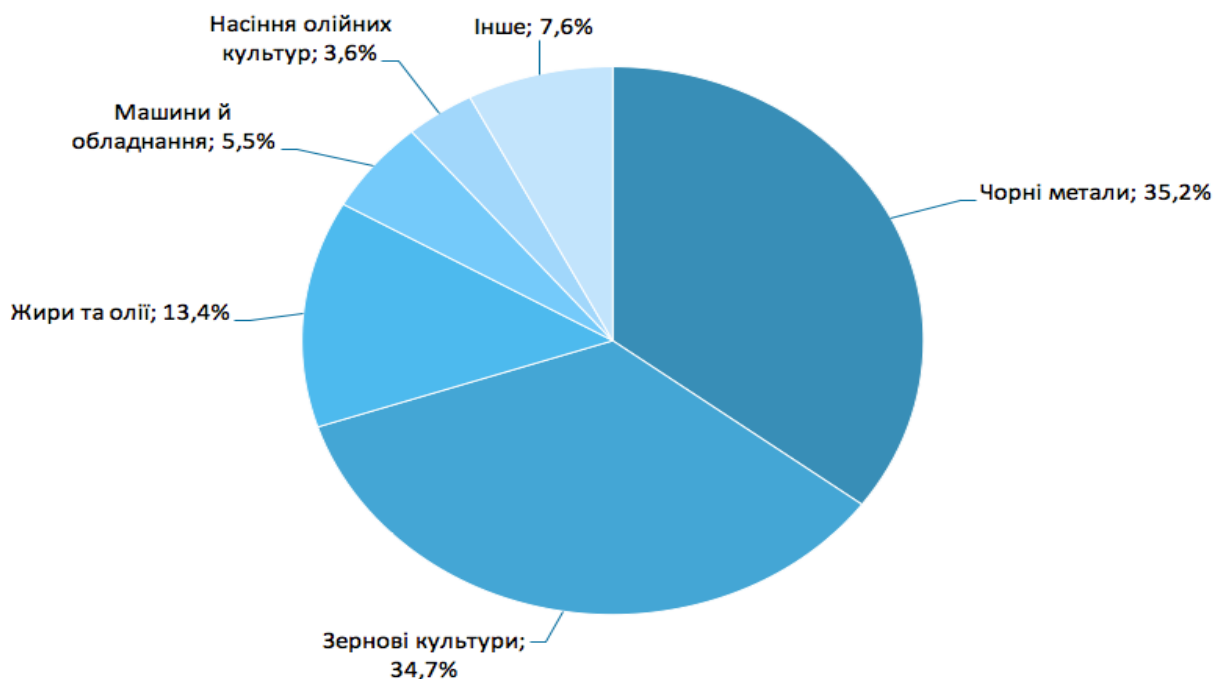

Рис. 2.3. Структура товарного експорту з України до РСАДПЗ у 2017 році
Джерело: розроблено автором за даними [29]

Саудівська Аравія має стратегічний інтерес до експортерів сільгосппродукції з України. У структурі українського експорту до КСА значну частку становлять сільськогосподарські товари – молоко, молочні продукти, яйця, мед (0,82%), зернові культури (78,80%), жири та олії тваринного та рослинного походження (6,21%) [28]. У 2016 р. зростання українського експорту

до Королівства Саудівська Аравія відбулось передусім за рахунок збільшення поставок зернових, жирів та олії.

В імпорті переважає продукція хімічної галузі промисловості з Саудівської Аравії (78,6%), у тому числі полімерні матеріали (55,7%) та продукція органічної хімії (17,8%), а також кава з ОАЕ (8,0%) (Рис. 2.4) [29].

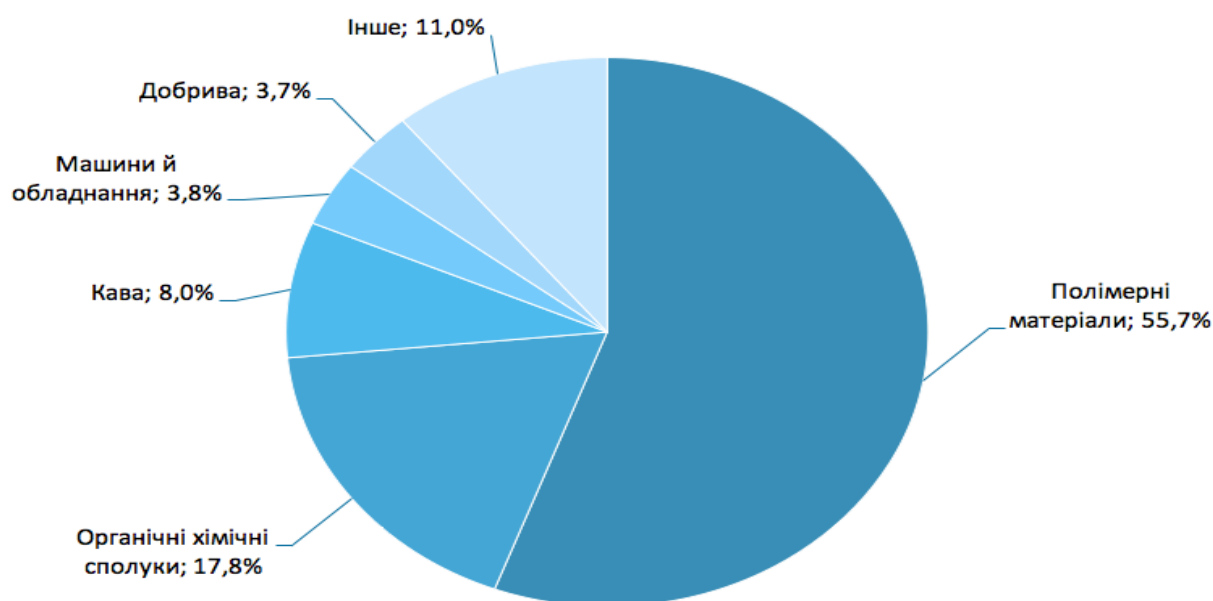

Рис. 2.4. Структура товарного імпорту в Україну до РСАДПЗ у 2017 році
Джерело: розроблено автором за даними [29]

В імпорті переважає продукція хімічної галузі промисловості з Саудівської Аравії (78,6%), у тому числі полімерні матеріали (55,7%) та продукція органічної хімії (17,8%), а також кава з ОАЕ (8,0%) (Рис. 2.4) [29].

У 2018 році товарообіг між Україною та ОАЕ (товари + послуги) склав 960 млн грн (Табл. 2.2) [28].

Таблиця 2.1

Двостороння торгівля товарами

	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Торговий оборот	518,9	462	359,4	341	444	565.3
Експорт	450,4	395	301,8	277,6	384,6	486.1
Імпорт	68,5	67	57,6	63,4	59,4	79.2
Баланс	381,8	328	244,2	214,2	325,2	406.9

Джерело: розроблено автором за даними [28]

У 2018 році обсяг торгівлі товарами між Україною та ОАЕ склав 565,3 млн. грн (експорт - 486,1 млн. грн, імпорт США - 79,2 млн. грн) [28].

Основним українським експортом в ОАЕ у 2018 році були: чорні метали (185,1 млн. грн), жири та олії тваринного чи рослинного походження (68,4 млн. грн), олійні насіння та олійні плоди (41 млн. грн) [28].

Протягом 2018 року Україна імпортувала з ОАЕ переважно пластмаси та полімерні матеріали (22,7 млн грн) [28].

Загальний обсяг торгівлі послугами між Україною та ОАЕ у 2018 році склав 394,3 млн грн (Табл.2.2) [28].

Таблиця 2.2

Двостороння торгівля послугами

	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Торговий оборот	321,4	271,4	294	269	334,7	394,3
Експорт	204,7	185,7	204,7	170	216,6	255
Імпорт	116,6	85,7	89,3	99	118,1	139,3
Баланс	88,1	100	115,4	71	98,5	115,7

Джерело: розроблено автором за даними [29]

Український експорт послуг до ОАЕ у 2018 році склав 255 млн грн. В основному Україна експортувала транспортні послуги ОАЕ (218 млн.грн) [27].

Протягом 2018 року Україна імпортувала з ОАЕ послуг на суму 139,3 млн грн. Перше місце за обсягом імпорту займають бізнес-послуги (53,6 млн.грн). Далі - послуги, пов'язані з туризмом (47,2 млн грн) [28].

З середини вересня USPA FRUIT розпочав доставку українських «королівських гала» та «золотих яблук» врожаю 2018 року до країн Перської затоки, включаючи Саудівську Аравію, Катар, Об'єднані Арабські Емірати та Кувейт [30, с. 203].

Розглядаючи першу масштабну кампанію з експорту яблук з України морським шляхом, USPA FRUIT звернув особливу увагу на якість експортованих яблук. Отже, всі яблука пройшли контроль під час збирання, післязбирального внесення та застосування спеціальної режиму охолодження для тривалого зберігання. Твердість усіх яблук, які експортуються, становить щонайменше 7 кг

/ см², що достатньо для успішного транспортування та подальшого продажу кінцевому споживачеві.

Аудитори якості USPA FRUIT перевірили кожен одиницю упаковки яблук, що особливо важливо для поставок у країни Перської затоки та Азії, щоб забезпечити вагу кожної упаковки відповідно до стандарту 18 кг на коробку, нетто ваги [27].

Українські яблука цінують нові споживачі за особливий смак та аромат, який надає особливий клімат та чорноземи України, що дає змогу вирощувати яблуко, використовуючи значно менше хімічних обробок. Значні відмінності протягом двадцяти чотирьох годинних температур, які залежать від регіону, але часто перевищують 20 ° С вдень та вночі, дозволяють отримати інтенсивний червоний колір природним шляхом, який у більшості випадків становить 70% +, і завдяки довгий день і загальна температура також зробити яблуко дуже солодким без використання спеціальних хімікатів. Такі яблука вибирає USPA FRUIT для найвибагливіших своїх клієнтів [29].

Основний експорт яблук з України, традиційно, здійснювався морським транспортом, тому компанія USPA FRUIT особливо уважно дотримувалася графіка доставки суден до порту та побудови портової логістичної системи, оскільки компанія експортує всі яблука в умовах CIF щоб забезпечити максимальний сервіс для своїх клієнтів, гарантуючи якість яблук у порту призначення та доставку вчасно [27].

Починаючи з 10 жовтня українські яблука почали надходити до портів Перської затоки та на полиці найбільших торгових мереж [29]. Контроль якості яблук, забезпечення їх якісної упаковки та умов їх доставки під час транспортування дозволив повністю уникнути скарг клієнтів на якість та упаковку яблук, а вимогливий арабський споживач повністю оцінить неповторний смак та аромат українських яблук, це означає, що експорт повинен тривати.

2.2. Оцінка співпраці в інвестиційній сфері

Інвестиційний потенціал країн Перської затоки безпосередньо залежить від цін на нафту. Якщо вони високі, можна очікувати великого притоку арабських інвестицій. Нестабільна політична та економічна ситуація в арабських країнах на початку 2011 року призвела до зростання цін на нафту, що призвело до різкого зростання місцевих прибутків від експорту енергії [31, с. 28-29].

Створення Українського торгового центру в регіоні Перської затоки стало платформою для проведення конференцій між українськими та арабськими компаніями та відкриває можливість встановити взаємовигідні відносини. Український торговий центр має некомерційний статус і безпосередньо бере участь у господарській діяльності [31, с. 27-30]. Основними завданнями центру є розповсюдження інформації про привабливість інвестицій у конкретних регіонах чи об'єктах, надання методичної підтримки державним регіонам у створенні сучасної інфраструктури створення сприятливих економічних, правових та організаційних умов для ефективної діяльності. Потенціал інвестиційної співпраці в цьому контексті вважається дуже значним.

Цей рік був дуже важливим для України, як з точки зору зацікавленості міжнародних інвесторів, так і доступу до ринків країн Перської затоки. «DP World» з Об'єднаних Арабських Еміратів розпочала свою діяльність у двох портах України. Хоча партнерство розпочалося із надання послуг буксирування, це є глобальна компанією, яка управляє портовою та логістичною інфраструктурою по всьому світу. Тож є ймовірність, що в недалекому майбутньому, «DP World» розширить спектр послуг як для контейнерних операцій, так і для логістики. Дуже мало людей в Україні знають інший цікавий аспект «DP World» — це керуюча компанія для вільної економічної зони «Джебель Алі», або «JAFZA». Ця вільна економічна зона є найпотужнішою в ОАЕ і в світі. «Джебель Алі» — головний порт Еміратів та найбільший порт між Роттердамом та Сінгапуром. Річна виробнича потужність становить близько 15 мільйонів контейнерів. Крім того, це не офшор, а справді вільна економічна зона. Навпаки, це поєднання промислових парків та логістичної інфраструктури. Тут діють прозорі правила гри, компанії не сплачують податок на прибуток

протягом 50 років, тут працюють сильні банки, зручно торгувати з усім світом. Існують розрахунки, які показують, що ведення бізнесу через «JAFZA» надає товарам чи послугам доступ до ринків з потенційно 250 000 000 споживачів. Але перш за все це точка входу до Перської затоки (GCC) та ринків Близького Сходу та Північної Африки (MENA) [32].

Для подальшого розуміння сфери діяльності JAFZA слід зазначити, що ця вільна економічна зона наразі виробляє більше чверті ВВП Еміратів. Як результат, 32% ПІІ знаходиться в ОАЕ. Коли в 1985 р. економічну зону було створено, в ній працювали 19 компаній, наразі — понад 7000 компаній зі всього світу, 100 з яких — з рейтингу Global Fortune 500. Компанії та інфраструктура дають роботу 144 тис. людей, а загальний обсяг зовнішньої торгівлі «JAFZA» в 2015 р. перевищив \$87 млрд, що дорівнює тому ж показнику в Україні того ж року [32].

Однак зараз у «JAFZA» працюють лише 23 українські компанії, обіг яких у 2015 році становив 109 мільйонів доларів США. Це дуже мало [33]. Причина номер один, криється у відсутності бачення стратегії розвитку власних позицій в регіоні. Також, якщо стратегії немає, виникає проблема з реалізацією. Це стосується всієї державної політики, а не лише більшості приватних українських компаній. Стратегія роботи на арабському ринку передбачає довгострокові плани. Для арабського бізнесу характерні тривалі побудови стосунків та проведення особистих переговорів. Дехто вважає, що достатньо одного разу взяти участь у виставці, показати співвідношення «ціна-якість» та роздати візитні картки. Проте тут потрібно 10-20 разів зустрітись та поговорити навіть перед обговоренням контракту. Еміратські бізнесмени люблять приходити в офіс майбутнього партнера в ОАЕ і здивуються, якщо у вас такого представництва немає [34].

Друга причина пов'язана з першою, але є ще більш специфічною. Українські підприємці зараз більш схильні до швидкого отримання прибутку, тому вони дуже мало орієнтуються на післяпродажне обслуговування та сервіс. В деяких випадках українські постачальники надавали не якісні товари через власні помилки, але наполягали на їх коректності та вимагали оплати. Арабські

партнери відреагували вкрай негативно, і контракти не були поновлені. Цим компаніям знадобляться роки та значні інвестиції, щоб відновити довіру. Найгірше, навіть якщо відповідальні бізнесмени виходять на ринок ОАЕ, такі історії можуть вплинути на сприйняття України в регіоні GCC загалом [35, с. 164].

Місцевий ринок багатий і привабливий, але також варто зазначити, що конкуренція жорстока. Таким чином, проблеми із іміджем країн можна швидко використати для компаній або цілих країн загалом. Поєднуючи зусилля довгострокового розвитку «білих» українських компаній, які планують вийти на світовий ринок, кожен партнер може знизити витрати на вхід в регіон, а також допомагати один одному. Адже інколи буває й так, що українська компанія укладає контракт на постачання, а потім не може виконати його умови. У регіоні Перської затоки дуже важливо спочатку здобути добру репутацію як відповідального та чесного партнера. Тут навіть краще почати з виставок або невеликих контрактів. В Україні дуже великі очікування щодо ЕХРО-2020 [34].

Станом на 1 квітня 2017 року чотири з шести країн-членів РСАДПЗ – ОАЕ, Саудівська Аравія, Кувейт і Катар внесли прямі іноземні інвестиції в економіку України. Основні обсяги ПІІ здійснювали ОАЕ – 51,8 млн доларів США, внесок Саудівської Аравії склав 2,0 млн дол. США (Рис. 2.5) [36].

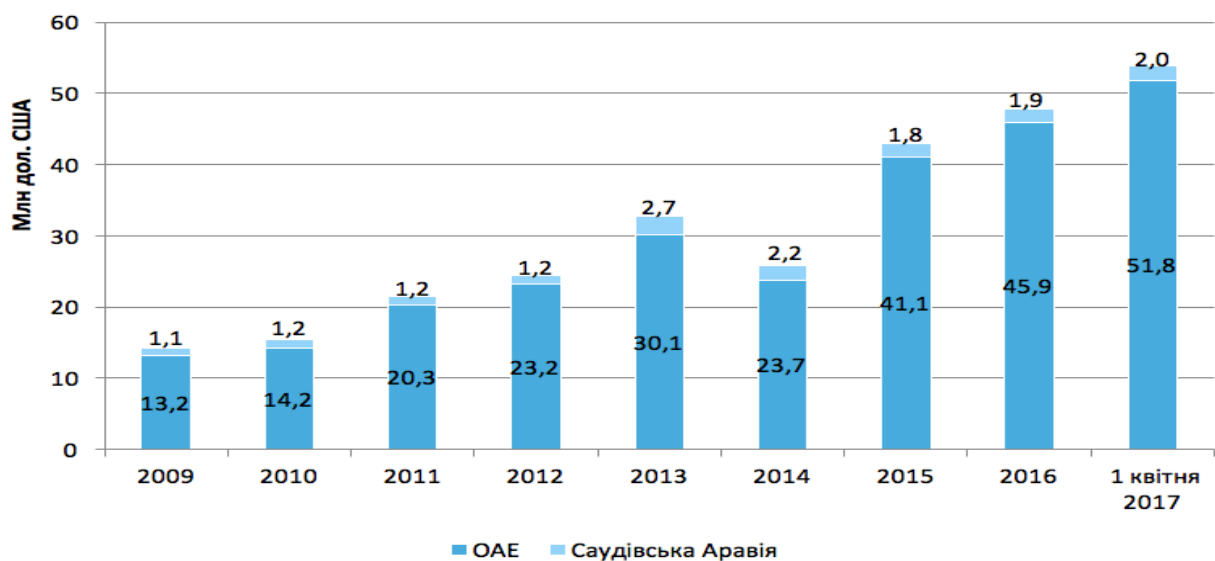

Рис. 2.5. Динаміка ПІІ з РСАДПЗ в економіку України у 2009-2017 роках (млн. дол. США)

Джерело: створено автором на основі даних [36]

Обсяг ПІІ в Україну з ОАЕ за станом на 1 жовтня 2018 року склав 40,6 млн грн. Основними секторами української економіки, куди інвестують еміратських інвестори, є промисловість (22,4 млн. дол. США) і транспорт, зберігання, поштові та кур'єрські послуги (11,8 млн. дол. США) [36].

Статистика інвестицій з України в ОАЕ конфіденційна відповідно до закону України «Про державну статистику» [35, с. 164].

Бізнес Кувейту розглядає Україну як об'єкт для інвестицій. Про це повідомив посол Кувейту в Україні Рашид Хаммад Аль-Адвані. «Звичайно, ми дуже цим цікавимося. Ми цінуємо ті кроки, що їх вжила держава в проведенні економічних реформ. Зараз рівень державних інвестицій Кувейту в Україні знаходиться на рівні 83 мільйонів доларів. Переважно ми вкладаємо в облігації», - заявив дипломат [31, с. 30-33].

Посол Кувейту зазначив, що товарообіг між двома державами зріс за останній час і становить 22 мільйони доларів. Дипломат нагадав, що Україна також може інвестувати в Кувейт і визначив найбільш цікаві галузі для співробітництва. «Це сільськогосподарська галузь, деревообробна, інші технічні товари. У нас є закон про інвестиції, і будь-яка українська компанія може будувати якийсь завод або фабрику в Кувейті, вона має стовідсоткову можливість інвестувати в Кувейт. Особливу увагу ми звертаємо на сільське господарство. Зараз в Кувейті є курятина і яйця з України, пшениця, корм для тварин. Є співпраця і в ІТ-галузі. Наступна міждержавна комісія буде в листопаді. Вона зверне увагу на інші галузі. Ми регулярно проводимо політичні консультації», - сказав Рашид Хаммад Аль-Адвані [31, с. 27-29].

У свою чергу кувейтська сторона заявила про зацікавленість в інвестуванні в українські проекти як власних коштів, так і активів інвестиційних фондів в первинне розміщення акцій українських компаній на світових біржах, в нерухомість, фінансовий ринок, сферу послуг. Крім того, представники Кувейту готові інвестувати в економіку України шляхом придбання рентабельних підприємств, торгових і офісних центрів.

Суверенний фонд Саудівської Аравії, один із світових лідерів щодо інвестицій у сільське господарство із придбанням сільськогосподарського

холдингу «Мрія», здійснив найбільші інвестиції в український аграрний сектор за весь період незалежності та планує вкласти додаткові кошти в компанію, зазначила керівник управління Національної інвестиційної ради Юлія Кузнєцова. «Придбавши активи «Мрії», Фонд планує додаткові інвестиції в технологічний парк і активи холдингу протягом наступних двох років в сумі до \$ 150 млн», - сказала вона [31, с. 27-33].

Як повідомлялося, «The Saudi Agricultural & Livestock Investment Co.» (SALIC), що спеціалізується на інвестиціях в аграрний сектор і є власністю Суверенного фонду Саудівської Аравії, 12 вересня 2018 року, підписала угоду з Mriya Farming PLC (Великобританія), яке передбачає покупку всіх активів агрохолдингу, включаючи всі об'єкти інфраструктури, технічний парк, а також компанії, які володіють правом оренди земельного банку [31, с. 27-33].

Після завершення угоди «Мрія» продовжить свою діяльність в Україні разом із дочірньою компанією SALIC, Continental Farmers Group (CFG), яка працює в Україні з 2006 року, обробляючи 45 тис. га у Львівській та Тернопільській областях.

На початку лютого 2015 року операційний контроль над агрохолдингом перейшов до кредиторам, які обрали нове керівництво, а у вересні 2016 року комітети кредиторів і бондхолдерів агрохолдингу погодили умови реструктуризації боргового портфеля компанії, який становив 1,1 млрд. дол. США. Боргова операція завершилася в серпні 2018 року, внаслідок чого загальний борг складав 1,1 млрд. дол. США і знизився до 39,5 млн. Дол. США, з яких 49,3 млн. дол США є реструктуризація забезпеченого боргу, 208,1 млн. дол. США реструктуризація незабезпеченого боргу (єврооблігації), 46 млн. дол. США робочий капітал і 6,1 млн. дол. США нові лізингові програми на закупівлю обладнання [36].

Директор SALIC також відзначив інтерес до інших галузей економіки України. «Я хотів би підкреслити, що це не остання інвестиція у вашій країні. Ми розглядаємо можливість інвестувати в інші сектори. Це хороший знак підтримки іноземними інвесторами української економіки. Ми довгострокові інвестори, ми прийшли на довгу перспективу. Наші інвестиції також заохотять

інших інвесторів Саудівської Аравії інвестувати в Україну, не тільки в аграрний сектор, а й в інші сектори », - додав Аль-Абуді [36].

Пріоритетними напрямками інвестицій, що зосереджені на країнах Перської затоки, є сільське господарство, будівельні матеріали, металургія, енергозбереження та інноваційні технології, нерухомість та роздрібні мережі. Через кліматичні умови країни Перської затоки не можуть виробляти достатню кількість продовольчих товарів для власного споживання, внаслідок чого вони дуже залежать від імпорту продовольства. Регіон імпортує майже 85% необхідних продуктів харчування, а сільськогосподарський сектор - ще одна сфера взаємовигідної співпраці, особливо з огляду на можливості України [35, с. 164]. У зв'язку з цим питання спільних проєктів завжди стоїть на порядку денному для переговорів з місцевими партнерами. Існують різні пропозиції щодо його практичного втілення, такі як пряме постачання чи вирощування відповідно до конкретних культур «на замовлення».

Основні причини низького рівня співробітництва між Україною та країнами РСАДПЗ щодо інвестиційної діяльності [34]:

- 1) відсутність реальних правових гарантій захисту інвестиційних проєктів та наявні проблеми із поверненням вже вкладеного капіталу, відсутність гарантованої сплати відсотків за інвестиційними вкладеннями;
- 2) невирішеність проблеми налагодження прямих банківських розрахунків, змушення комерційних структур обох країн розраховуватися через треті країни, або із запровадженням різних непрозорих схем. Така ситуація створює сприятливі умови для переведення частини фінансової діяльності комерційних структур обох країн у «тіньовий» сектор;
- 3) слабка взаємна інформованість сторін.

2.3. Аналіз культурних відмінностей даних держав та їх вплив на ведення бізнесу

Плануючи вести бізнес з мусульманськими партнерами, слід дотримуватися загальних принципів. Більшість арабських регіонів останнім часом зазнали впливу західної культури. Зокрема, у деяких містах та країнах

можна вести бізнес як у Європі чи США чи в іншій. Однак у країнах Перської затоки, а саме, Омані та Саудівській Аравії, старі традиції та норми продовжують дотримуватися. І неприйняття кодексу поведінки та ділового етикету може різко ускладнити кар'єрний шлях і розірвати угоду з арабськими партнерами [37].

Решта держав Перської затоки (за винятком Катару) вважаються в порівнянні з Саудівською Аравією щодо більш відкритими для іноземців. В першу чергу це пов'язано з менш фундаменталістськими поглядами на іслам. Всі ці країни - Кувейт, Катар, Бахрейн, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Оман - є монархіями (переважна більшість - конституційними) з давніми традиціями і звичаями. Після відкриття нафти в цьому регіоні різко зріс добробут населення. Практично всі корінні жителі - піддані цих держав - можуть назвати себе забезпеченими. Вся підсобна робота виконується приїжджими. Так, за деякими даними, іноземна робоча сила в Кувейті становить близько 50%. В ОАЕ, за приблизними оцінками, з більш ніж 3 млн жителів корінне арабське населення становить лише близько 650 тисяч. Федеральні закони ОАЕ дають іноземцям право вільно володіти нерухомістю, отримувати індивідуальні та сімейні резидентські візи, однак отримати еміратське підданство практично неможливо [38].

Найбільш лояльними до західних норм і традицій вважаються Бахрейн і ОАЕ. Жителі Бахрейна протягом всієї історії активно контактували з іноземцями, оскільки через острова проходили торгові шляхи. Що стосується конгломерату ОАЕ, що складається з семи еміратів - Абу-Дабі, Дубай, Шарджа, Рас ель-Хайма, Фуджайра, Аджман, Умм-ель-Кувейн, - то ця держава перетворилася в свого роду центр ділової активності регіону. Крім розвиненою нафтової промисловості ОАЕ живуть за рахунок банківської діяльності та туризму [39]. Як відзначають спостерігачі, більш європеїзовані порядки притаманні еміратам Дубай і Абу-Дабі. Саме там спостерігається основне осередок іноземців. Тільки в них, зокрема, дозволено продаж алкоголю, правда, тільки приїжджим. У той же час в сусідній з Дубаєм Шарджі поліція спокійно може затримати пару молодих людей, якщо вони не одружені або не мають близьких родинних зв'язків. Так, за даними газети

«Галф Ньюс» від 29 грудня 2004 року, в Дубаї на 3 тис. дол. США був оштрафований італійський турист за те, що цілувався в таксі зі своєю подругою.

При ділових зустрічах не слід обговорювати релігійні питаннями, конфлікт на Близькому Сході, політику взагалі та ті теми, які можуть викликати різку негативну реакцію у людини, яка вважає себе справжнім мусульманином. Грубі та нецензурні жарти повинні бути усунені повністю. Також не бажано співбесідникам цікавитися сімейним життям. Питання щодо його дружини можна вважати образливими. Про дітей потрібно реагувати позитивно, але випадково. Ні в якому разі не слід фотографувати арабів без їх дозволу та дозволу. Зйомки в громадських місцях взагалі заборонені [37].

Щоб почати розмову, виберіть, що найкраще підходить для деяких загальних тем та особистих захоплень, поговоріть про свій бізнес та свою країну. Хороше враження на арабів справить зацікавлення (навіть для показу) до життя та традицій арабського світу.

У Саудівській Аравії жителі якомога більше спілкуються арабською літературною мовою. Кувейт має свій діалект, який трохи відрізняється від басрійського діалекту в Іраку. Англійська мова є широко доступною в ОАЕ, Бахреїні та Катарі, де англійською можна провести майже всі ділові зустрічі [40].

Щодо одягу, то слід обирати строгий одяг для ділових зустрічей. Незважаючи на спеку, чоловіки повинні носити костюм і краватку. Жіночий робочий одяг повинен охоплювати плечі, руки і ноги. Облягаючі штани і відкриті топи — неприпустимі, але спідниці та сукні за коліно цілком прийнятні [40].

Зустрічі не завжди починаються в точно вказаний час, як ви, можливо, вже звикли, але ви повинні приїхати точно в той же час. Уникайте зустрічей на час молитви. Гостинність - це традиція, що поважається в Перській затоці, тому вам неодмінно подадуть арабську каву разом з фініками або шоколадами та іншими закусками, потрібно брати гостинці і бути вдячними [37].

Священний місяць Рамадан вносить в ділове життя свої корективи. В цей час мусульмани дотримуються посту, тому вам слід проявляти особливу повагу і розуміння. Під час Рамадану робочий день скорочується на дві години: велика частина роботи припадає на ранні ранкові години або на пізній вечір після

вечірнього розговіння (на заході) [38]. Запрошення розділити іфтар (вечірній прийом їжі) завжди вітається.

Особиста зустріч - це найважливіший спосіб спілкування на Близькому Сході. Навіть після довгих і, на ваш погляд, успішних телефонних і письмових переговорів бізнес-партнер Близького Сходу не прийме позитивне рішення про підписання контракту, поки особисто не зустрінеться з вами.

Тому, виділено основні правила ділової етикету [38]:

1) араби велику увагу приділяють процедурі знайомства, яке супроводжується таким красномовством, якому можуть позаздрити найвизначніші поети. Привітання супроводжується рукоштовпанням, але тут є своя особливість. Якщо ви - лівша, не забудьте подати саме праву руку для вітання. Ліва рука у мусульман вважається «нечистою». І, звичайно ж, зоровий контакт. Араби цілком і повністю згодні з виразом «Очі - дзеркало душі». Поза приміщенням вітання в формі рукоштовпання широко поширені;

2) візитні картки друкуються на двох мовах - місцевій та англійською. Відсутність візитної картки у партнера розцінюється, як глибока неповага і образу і може поховати ваші ділові відносини. Забудьте про двосторонні візитки. Зворотний бік картки призначена для особистих позначок. Обмін візитками, як і уявлення, мають строгий порядок. Жінки першими представляють себе за допомогою візитних карток чоловікам;

3) на ділову зустріч надягайте легкий темний костюм, сорочку і краватку. Ноги, руки і плечі жінок повинні бути закриті;

4) під час розмови араби стоять дуже близько один до одного, тому не відступайте назад;

5) у арабських народів не прийнято обговорювати особисте життя. Не підвищуйте голос під час розмови. Тут, як правило, цінується м'який стриманий тон;

6) подарунки приймаються з вдячністю, хоча ні в якій мірі не зобов'язують. Однак при першій зустрічі краще не вручати подарунка;

7) не пропонуйте руку жінці, поки вона не запропонує вам її першої;

8) перед діловими переговорами в арабських країнах часто подають прохолодні напоями, чай, кава або їжу. Відмовлятися не можна, навіть якщо ви не голодні. Під час їжі користуйтеся тільки правою рукою. Ліва - служить тільки для гігієнічних цілей. Якщо ви лівша, вибачитися. Майте на увазі, що свинину в цих країнах не їдять, алкоголь же подається (крім Саудівської Аравії, де він строго заборонений).

Дуже важлива для них атмосфера довіри між партнерами. І варто пам'ятати, досягнення дійсного конкретного угоди може зайняти деякий час. Також будьте готові до багаторазових змін плану і уточненням деталей проекту. Найкраще зберігати позицію граничної поступливості, так як самі араби працюють в цьому руслі. Арабська етикет, в тому числі і ділової, забороняє давати прямолінійні відповіді і бути категоричним; не можна також виявляти метушливість і поспіх [37]. Важливим під час переговорів вважається прагнення «зберегти обличчя» - своє і співрозмовника. Так, свою відмову тамтешні підприємці наділяють в дуже м'яку, завуальовану форму.

Висновки до Розділу 2

Країни Перської затоки є одними із найперспективніших ринків у світі. лідерами серед країн-партнерів України є Саудівська Аравія та ОАЕ, на частку яких припадає 87% експорту до регіону. Співпраця в секторі АПК, мабуть, є одним з найперспективніших напрямів двостороннього співробітництва. Через кліматичні умови держави Перської затоки не в змозі виробляти необхідну кількість продовольства для власного споживання. В експортній структурі товарів з України до країн Перської затоки переважають чорні метали і зернові культури. Вагому частку вітчизняних поставок до країн-членів РСАДПЗ становлять жири та олії, насіння і плоди олійних культур. В імпорті переважає продукція хімічної галузі промисловості, у тому числі полімерні матеріали та продукція органічної хімії, а також кава з ОАЕ.

Інвестиційний потенціал країн Перської затоки безпосередньо залежить від цін на нафту. Станом на 1 квітня 2017 року чотири з шести країн-членів РСАДПЗ – ОАЕ, Саудівська Аравія, Кувейт і Катар внесли прямі іноземні інвестиції в

економіку України. Основні обсяги з них припадають на ОАЕ – 51,8 млн доларів США, внесок Саудівської Аравії склав 2,0 млн дол. США. Також, у двох українських портах розпочала роботу компанія DP World з Об'єднаних Арабських Еміратів. Окрім цього, Суверенний фонд Саудівської Аравії, один зі світових лідерів за обсягами інвестицій в сільське господарство, з покупкою агрохолдингу «Мрія» здійснив найбільшу інвестицію в український агросектор за весь період незалежності.

Не менш важливим фактором є культурні відмінності України та країн Перської затоки, тому плануючи ведуть бізнес з мусульманськими партнерами, слід дотримуватися загальних принципів. Особиста зустріч - це найважливіший спосіб спілкування на Близькому Сході.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ДЕРЖАВАМИ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ В АГРАРНОМУ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ

3.1. Визначення сегментів національного ринку аграрного сектору, перспективних для ринків країн Перської затоки

Дедалі більше розширюється співпраця України з арабськими країнами в аграрному секторі. Країни Близького Сходу та Північної Африки є одними з найбільших імпортерів продовольчих товарів у світі: за рахунок імпорту вони задовольняють приблизно 50% власних потреб у продовольстві. Приблизно 10% загального обсягу імпортованих продовольчих товарів припадає на частку пшениці, однієї з основних продовольчих товарів у регіоні [41, с. 76-79]. Враховуючи те, що арабське населення збільшується приблизно на 3% на рік, потреба в продуктах харчування в регіоні Близького Сходу зростає. Це створює сприятливі умови для України для виходу на ринки Близького Сходу, зокрема ринки регіону Перської затоки, зі своїми продовольчими товарами в обмін на енергоносії.

У цих умовах багато країн Близького Сходу впроваджують заходи для забезпечення продовольчої безпеки, купівлі або оренди землі для вирощування різних культур за кордоном. Зокрема, намагаються домовитись про лізинг або купівлю землі в Україні Лівія, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати і Кувейт. Маючи необхідні гідротехнічні технології та кваліфікований персонал у галузі гідрології, Україна має великі перспективи для співпраці, розвідки та експлуатації водних ресурсів з країнами Близького Сходу. Володіючи третиною запасів чорнозему в світі, наша країна має шанс стати одним з найбільших постачальників продуктів харчування на Близькому Сході. У арабів є «чорне золото» – нафта, але через 50 років вона практично вичерпається. Наше «чорне золото» – це наша родюча земля, яка буде з нами вічно, якщо ми будемо дбайливими господарями на ній [42, с. 416].

Аналіз сучасного стану співпраці в агропромисловій сфері між Україною та країнами РСАДПЗ, визначення шляхів реалізації експортного потенціалу та розширення ринків збуту української агропромислової продукції на ринках країн Перської затоки є необхідною передумовою для вирішення завдань економічного розвитку України. Основними торговельними партнерами України серед країн РСАДПЗ є Королівство Саудівська Аравія (КСА) та Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) [42, с. 416]. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Бахрейн є найменш розвиненим. В даний час експорт сільськогосподарської продукції України, ймовірно, розшириться на ринки Перської затоки. Цьому сприяє співвідношення цін на українську сільськогосподарську продукцію у порівнянні з цінами на продукцію конкуруючих країн (насамперед США та країн ЄС). Водночас країни РСАДПЗ приділяють значну увагу якісним, фітосанітарним та радіологічним вимогам до агропромислової продукції [43].

Український сільськогосподарський ринок може зрости на 20% у рік, і це дає можливість значно збільшити експорт. За короткий термін Україна може стати найбільшим постачальником агропромислової продукції в країнах Азії та Близького Сходу. Про це заявив власник найбільшого в Україні сільськогосподарського холдингу «Укрландфармінг» (Ukrlandfarming) Олег Бахматюк у виданні «Ukraine Business Feature» [44]. За його словами, Україна може експортувати набагато більше - для цього необхідно створити сприятливі умови не тільки всередині країни, а й зовні. «Потенційний експорт України на Близький Схід, де люди страждають від нестачі продовольства – є стратегічно важливим. Адже, Україна може задовольнити потреби цих країн у зерні та м'ясі, як це робили раніше Бразилія та Аргентина на європейському ринку». Він вважає, що Україна має великий потенціал для забезпечення продовольством населення світу. «Наприклад, запаси українських чорноземів перевищують коефіцієнт агрегації високоякісних ґрунтів Аргентини та Бразилії. Україна має велику площу і споживає лише невелику частину того, що виробляє» [44].

Сьогодні Україна виробляє 60 мільйонів тонн зерна, споживаючи лише 20 мільйонів на рік, а решту експортує. Аналітики сходяться на думці, що в

найближчі п'ять років наша країна може легко досягти виробництва 100 мільйонів тонн продукції, яка може задовольнити потреби людей за межами країни на 80 мільйонів тонн [44]. За словами Бахматюка, Україні повинна збільшити експорт продуктів харчування з доданою вартістю, а не тільки сировини [44].

Україна має значний потенціал для збільшення присутності місцевих компаній на ринку меду на Близькому Сході. Країни демонструють збільшення експорту солодкої продукції щороку, в тому числі з України. Найбільшим імпортером меду є Саудівська Аравія. Ці дані надав міжнародний консультант та аналітик ринку сільського господарства Андрій Панкратов [45]. За його словами, ще рано робити точний прогноз, адже зараз все залежить від конкретних компаній та особливостей торгівлі в кожній країні. Наприклад, Об'єднані Арабські Емірати збільшили імпорт на 23% у 2018 році і зовсім не споживають вітчизняного меду. Катар збільшив закупівлі на 18,6%, але не співпрацює з українськими постачальниками. Дещо менше зростання імпорту демонструє Кувейт - 11,8% [45].

В дослідженні було проведено SWOT-аналіз співпраці України з країнами Перської затоки (Рис.3.1) [46]. Проаналізувавши сильні та слабкі сторони відносин Україно-арабських відносин стає очевидним, що переваг більше ніж недоліків, а сертифікація товарів спрощується досвідом України щодо експорту на ринки ЄС.

Рис. 3.1. SWOT-аналіз співпраці України та країн Перської затоки

Джерело: створено автором на основі даних [46]

Незважаючи на те, що на даному ринку існує такий специфічний вид обмеження, як необхідність сертифікації продукції стосовно того чи відповідає вона нормам шаріату і чи може вживатись мусульманським населенням. Втім такі компанії, як Рошен, АВК, Лакталіс Україна, Гадяч Сир, ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат», Миронівський хлібопродукт, Агропромгрупа «Пан Курчак», Комплекс Агромарс, компанія «Група Креатив» вже отримали сертифікацію халяль. Більшість з них здійснює поставки на ринок Кувейту, ОАЕЮ, Ємену, Єгипту [46].

Також, у процесі проведення дослідження було визначено топ-15 товарів з найбільшим потенціалом для експорту з України на ринки Перської затоки (Рис.3.2) [47].

Код УКТ ЗЕД	Назва	NRCA Україна 2017	NRCA ОАЕ 2017	Імпорт в ОАЕ з України у 2017, тис USD	Загальний експорт України у 2017, тис USD	Загальний імпорт в ОАЕ у 2017, тис USD	Потенційний обсяг експорту у 2017, тис USD
720711	Напівфабрикати з вуглецевої сталі	0,97	-0,96	21 531	1 059 050	484 977	463 445
80232	Горіхи волоські очищені від шкаралупи	0,89	-1,00	733	96 598	36 595	35 862
80231	Горіхи волоські неочищені	0,22	-1,00	556	4 562	74 392	4 006
440792	Лісоматеріали з бука розпиляні або розколоті уздовж	0,79	-1,00	1 957	20 085	38 330	18 128
851770	Частини телефонних апаратів, включаючи апарати телефонні для сотових мереж зв'язку та інших бездротових мереж зв'язку	-0,35	-0,99	589	165 203	613 446	164 614
720838	Прокат плоский з вуглецевої сталі	0,87	-1,00	7 903	241 886	126 665	118 762
440791	Лісоматеріали з дуба розпиляні або розколоті уздовж	0,87	-0,93	140	94 631	19 559	19 419
71320	Нут сушений, лущений, очищений або неочищений	-0,08	-0,65	189	5 714	160 872	5 525
151219	Інша олія рафіновані або нерафіновані, але без зміни їх хімічного складу	0,96	-0,44	39 921	404 516	52 232	12 311
940320	Інші меблі металеві	-0,23	-0,88	660	23 210	172 468	22 550
940360	Інші меблі дерев'яні	0,04	-0,66	180	69 211	261 784	69 031
170490	Інші кондитерські вироби	0,61	-0,91	818	113 165	107 789	106 971
20714	Частини тушок і субпродукти, морожені	0,70	-0,80	9 074	186 548	418 913	177 474
180690	Інші готові харчові продукти з вмістом какао	0,48	-0,51	683	102 641	267 870	101 958
844399	Інше друкарське обладнання	-0,58	-0,99	2 427	32 843	743 255	30 417

Рис. 3.2. Топ-15 товарів з найбільшим потенціалом для експорту з України на ринки Перської затоки

Джерело: створено автором на основі даних [47]

У регіоні Близького Сходу Україна має широкі можливості продавати агропродовольчу продукцію і може конкурувати у зазначеному регіоні. У країнах Близького Сходу, особливо в країнах Перської затоки, найбільш затребуваними є курка, яйця, кондитерські вироби, рослинні олії та маргарин. Найбільш перспективними є експорту риби та молочних продуктів, особливо вершкового масла, вершків, молочного порошку, сиру та морозива, хоча ще недостатньо сформовані.

Проаналізувавши торговельно-економічне співробітництво між Україною та країнами Перської затоки, для виходу на агропромисловий ринок цих країн, Україні рекомендовано [48]:

1. Поширювати інформацію про потенціал вітчизняних сільськогосподарських виробників. Для цього необхідно поширювати інформацію про якісні та кількісні показники української продукції; ціни та умови поставок; методи оплати; можливості застосування товарообмінних операцій.

2. Уникати застосування жорстких заходів, що впливають на комерційні відносини. Зокрема, квоти на експорт зерна зумовлюють зміни пріоритетів на внутрішніх сільськогосподарських ринках, зниження припливу іноземних інвестицій, втрату довіри з боку арабських партнерів та нестабільність у контрактах, що укладаються.

3. Провести маркетингові дослідження для визначення можливостей експорту українських зернових на ринки країн Перської затоки.

4. Враховуючи пріоритетність диверсифікації споживачів продукції сільськогосподарського сектора економіки України та для усунення небажаних «перекосів» у торгівлі традиційними експортними товарами розробити цільову державну програму просування вітчизняної агропромислової продукції на ринки країн Перської затоки.

5. Провести переговори з арабськими партнерами щодо збільшення експорту основних харчових продуктів до регіону Перської затоки з урахуванням актуальності питань безпеки харчових продуктів в країнах РСАДПЗ.

6. Розглянути можливість створення сільськогосподарських комплексів для вирощування зернових на території України шляхом залучення інвесторів з країн Перської затоки.

7. Проаналізувати кон'юнктуру ринків країн Перської затоки на короткострокову та довгострокову перспективу для знаходження механізмів просування української сільськогосподарської продукції до цього регіону.

Основні правила експорту продукції до країн Перської затоки. У січні 2003 року було прийнято «Єдиний митний кодекс та єдиний митний тариф» для країн GCC. Для майже всіх харчових продуктів було встановлено єдиний 5-відсотковий тариф, і було прийнято єдину політику введення точки. Відповідно, товар, який імпортується на будь-який ринок у цьому регіоні, буде обкладатися митом лише в пункті в'їзду, і тоді буде дозволено безмитне проходження між країнами-членами GCC. Тільки Дубайський емірат серед 7 емірат ОАЕ вимагає, щоб всі імпортовані продукти були попередньо затверджені місцевим управлінням охорони здоров'я [49].

У країнах Перської затоки встановлені єдині технічні регламенти щодо продовольчих і непродовольчих стандартів, термінів придатності та маркування. Ці вимоги складають основу для регулювання постачання продовольства, але досить схожі на вимоги нашої країни. Обов'язково має бути зазначено дата та місяць виготовлення харчових продуктів, термін зберігання яких не перевищує 3 місяців або лише місяць та рік із терміном зберігання понад 3 місяці. Одним із ключових моментів є те, що термін придатності повинен бути вигравійований або витиснутий чорнилом, що не змивається, на всіх індивідуальних упаковках або на їхній оригінальній етикетці тільки виробником. Слід також включати назву продукту, інгредієнти у порядку зменшення, використані добавки з позначкою «Е», тваринні жири, інгредієнти, що викликають гіперчутливість або алергію, країну походження, назву та адресу виробника (імпортер тощо), конкретні умови зберігання, номер партії та харчова цінність продукту [48].

Найбільша перешкода експорту в цих країнах - це висока собівартість продукції та відносно високі ціни українських виробників порівняно з виробниками Нової Зеландії та виробниками ЄС. В Україні вартість молока дуже висока, і державна дотація молока відсутня [50, с.41-75].

Для цього ринку характерні тривалі переговори до початку співпраці. Усі продукти також повинні мати деякі трудомісткі сертифікати «Halal». Переважна більшість дистриб'юторів у цих країнах потребує тривалих відстрочок платежів, тому краще співпрацювати з трейдерами [48].

Хоча розпочати продаж товарів на ринках країн Перської затоки важко, вони надають великі можливості для українських експортерів. Для торгових представників країн цього регіону торговельні відносини та особисті стосунки мають вирішальне значення при виборі постачальників сировини [49]. Спочатку вони дивляться на відмінні відгуки та досвід роботи з іншими компаніями, надійність та добросовісність партнера, і лише потім враховують ціну товару та вартість договорів.

Важливою конкурентною перевагою має бути «технологічність» та якість нашої продукції. Тому ключовим завданням є вразити замовника та гарантувати його авторитет як партнера. Якщо переговори та початкові поставки будуть

успішними, можна розраховувати на довгострокову та успішну роботу в цих країнах [50, с. 41-42].

Слід підкреслити, що B2B події або зустрічі та G2B, а також великі міжнародні виставки є чудовою платформою для спільного діалогу. 22-й Міжнародний ярмарок Gulfood відбудеться в Дубаї 26 лютого цього року. Це одна з найбільших щорічних подій у світі, яка популярна не лише в регіоні, а й у всьому світі. Gulfood - міжнародна платформа, що включає понад 4800 компаній з 120 країн [50, с. 43-50]. Захід пропонує торгові можливості для місцевих, регіональних та міжнародних виробників, постачальників, дистриб'юторів та підприємств роздрібної торгівлі. Тому вже другий рік поспіль на цій виставці представляють український національний стенд. Цього року у ярмарку візьмуть участь 30 українських харчових компаній. Завдяки подібним майданчикам з'являються нові можливості та домовленості для двосторонньої співпраці й ведення успішних бізнес-відносин на нових ринках [47].

3.2. Перспективи розвитку стратегії співробітництва в енергетичній галузі

Диверсифікація джерел постачання нафти впливає з необхідності покращення енергетичної та економічної безпеки країни шляхом розширення сфери незалежних постачальників енергії в Україну [51]. Досвід розвинених країн показує, що дотримання диверсифікації ресурсів є важливим елементом енергетичної безпеки та економічної незалежності в країнах-імпортерах. Згідно з прийнятими стандартами, джерело енергії є надійним, якщо вони надходять щонайменше з трьох джерел для запобігання значних несприятливих наслідків: обмеження постачання у випадку виняткового зростання цін на енергоносії або погіршення міждержавних відносин із країнами-експортерами; критична залежність від держави-експортера, що перешкоджає розвитку рівних двосторонніх відносин; скорочення енергозабезпечення за рахунок скорочення виробництва; тривале скорочення постачання енергоресурсів у разі серйозних аварій на нафто- та газопроводах через форс-мажор [52, с. 10-14]

Відповідно до загальноприйнятих стандартів енергетичної безпеки, постачання енергії з одного джерела не повинно перевищувати 25% у будь-якій країні. У більшості європейських країн енергія надходить від 5-8 аутсорсингів. Україна - одна з енергодефіцитних країн, яка використовує власні паливно-енергетичні ресурси для задоволення 10-15% потреби в нафті та 25-30% природного газу. В Україні є майже одне джерело енергії (Росія, 90% - нафта, 60% - газ, майже 100% - ядерне паливо) [53, с. 311-323].

Оскільки частка імпорту енергії залишатиметься високою протягом наступних 10 - 15 років, прийняття послідовних дій в галузі диверсифікації енергії та ефективна національна політика мають стати одним із пріоритетів України для підвищення безпеки енергопостачання з метою підвищити безпеку поставок енергоносіїв, підвищити рівень енергетичної безпеки в Україні, отримувати енергію за нижчими цінами через конкуренцію між постачальниками. Україна має доступ до альтернативних джерел російської енергії у кількох регіонах світу. Це Каспійські держави, субрегіони Північної Африки та Близького Сходу — вісім країн Перської затоки — найбільш багаті енергією країни (Рис.3.3) [54, с. 28-29]. Співпраця з країнами Перської затоки в енергетичному секторі має стратегічне значення для поліпшення енергетичної безпеки України за рахунок диверсифікованих джерел енергії, оскільки на них припадає 54% світових перевірених запасів нафти та 40% природного газу. За підрахунками «The International Energy Agency» (IEA), видобуток нафти в Перській затоці може досягти 42,9 млн. брл./день. у 2020 році день порівняно з 21,7 млн. брл./день у 2000 році (див. Додаток А) [51].

Рік	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	% загального у 2016 р.
1. Саудівська Аравія	508,9	488,9	509,9	456,7	473,8	525,9	549,8	538,4	543,4	567,8	585,7	13,4
2. США	304,5	305,1	302,3	322,4	332,7	344,9	393,2	446,9	522,7	565,1	543,0	12,4
3. Росія	485,6	496,8	493,7	500,8	511,8	518,8	526,2	531,1	534,1	540,7	554,3	12,6
4. Канада	150,6	155,3	152,9	152,8	160,3	169,8	182,6	195,1	209,4	215,6	218,2	5,0
5. Китай	184,8	186,3	190,4	189,5	203,0	202,9	207,5	210,0	211,4	214,6	199,7	4,6
6. Ірак	98,0	105,1	119,3	119,9	121,5	136,7	152,5	153,2	160,3	197,0	218,9	5,0
7. Іран	210,7	213,3	215,6	207,4	211,7	212,7	180,7	169,8	174,2	181,6	216,4	4,9
8. ОАЕ	144,3	139,6	141,4	126,2	133,3	151,3	154,8	165,1	166,2	176,2	182,4	4,2
9. Кувейт	133,7	129,9	136,1	120,9	123,3	140,8	153,9	151,3	150,1	148,2	152,7	3,5
10. Венесуела	171,2	165,5	165,6	156,0	145,8	141,5	139,3	137,8	138,5	135,9	124,1	2,8
Інші країни	1 572,5	1 567,4	1 562,5	1 535,0	1 559,3	1 462,6	1 476,0	1 426,6	1 415,8	1 416,7	1 386,9	31,6
Всього у світі	3 964,8	3 953,2	3 989,6	3 887,8	3 976,5	4 007,9	4 116,4	4 125,3	4 226,2	4 359,5	4 382,4	100,0

Рис. 3.3. Видобуток нафти країнами світу (млн. т)

Джерело: розроблено автором на основі [54, с. 28-29]

В останні роки російська сторона використовує енергетичні фактори як важливий сектор політичного впливу, а також економічного, тому залежність від імпорتنих джерел енергії в енергетичному секторі та економіці України в цілому є критичною. Таким чином, значна залежність України від російських джерел енергії ставить питання про диверсифікацію джерел енергопостачання серед першочергових завдань у зміцненні енергетичної безпеки нашої держави [52, с. 10-11].

Наголошено також на важливості співпраці України з країнами Перської затоки в енергетичному секторі, оскільки можливість постачання нафти та газу в Україну з Азербайджану та Туркменістану та з нестабільної Північної Африки є відносно низькою та проблематичною. Ми вважаємо, що деякі українські експерти перебільшували можливість постачання природного газу з Азербайджану в Україну [51].

Одним із факторів, що визначають пріоритет співробітництва між Україною та країнами Перської затоки, є їх відносна географічна близькість. Сьогодні Україна стикається з проблемою — отримувати дорогий природний газ, скажімо, з Сургуту в Західному Сибіру або значно дешевший з Катару, відстань від яких до України практично однакова — близько 2500 км. Однак найбільша проблема полягає в шляхах і засобах постачання енергії із країн Перської затоки [51].

Щодо співпраці в енергетичній галузі, то в Україні вже існує певна нормативно-правова база для взаємодії з нафтовидобувними країнами Перської затоки. Зокрема, Енергетична стратегія України на період до 2030 року, Програма диверсифікації джерел постачання нафти для України на період до 2015 року. Було прийнято ряд двосторонніх угод, які лягли в основу співпраці українських нафтових і газових компаній з арабськими партнерами. Існує нова базова можливостей для України проникнути на ці ринки та брати участь у розробці нафти [55].

В цей час, було вжито деяких заходів, щодо співпраці України та Перської затоки в енергетичному секторі. З метою консолідації арабського ринку Україна співпрацює з нафтогазовою компанією «Al Jazirah» (ОАЕ). Для організації взаємодії в регіоні було створено взаємовигідні відносини з європейськими компаніями. У своїй діяльності на Арабському Сході, Україна вже має проекти з іранськими компаніями «Petropars» і «Hirbodan». Разом з «Petropars» проводяться дослідження, розробка та виробництво нафти та газу; розвідка в третіх країнах, та постачання енергії на захід; утилізація рідкого газу та продаж у треті країни (США, Західна Європа), будівництво нових НПЗ та реконструкція існуючих, інвестицій в нафтогазові проекти тощо [56].

Ринок нафти Саудівської Аравії нафтогазовий є багатообіцяючим для України. Враховуючи співпрацю між Україною та Саудівською Аравією в енергетичному секторі, слід зазначити, що компанія «Jamjoom для Commerce & Industry Ltd.» веде переговори про створення спільної українсько-саудівської компанії. Проте для проведення нафтогазових робіт в Саудівській Аравії, відповідно до національного законодавства, мати агента-резидент, який повинен представляти іноземну компанію для ведення бізнесу та політичних схем в Саудівській Аравії та у відносинах з державним нафто-газовим монополістом – компанією «saudi Aramco» [55]. Окрім цього, зацікавленість залучення українських інвестицій у нафтогазовий сектор Саудівської Аравії підтверджується активністю на цьому ринку таких українських компаній як “Industrial Fuel & Energy Company” (IFEC), «Промислова паливно-енергетична компанія», «Метінвест», «ПОЛТАВНАФТОГАЗБУД», «Нафтогазбуд».

Українські компанії ремонтують і будують магістральні і лінійні нафтогазопроводи, діагностують і ремонтують обладнання компресорних і насосних станцій на трубопроводах. На підставі укладеної угоди саудівської нафтової компанії «Сауді Арамко» були делеговані повноваження щодо практичного сприяння українським виробникам обладнання для енергетичного сектора в проходженні процедур реєстрації [56].

Поставка нафти з ОАЕ в Україну є можливою, але економічно менш вигідною, ніж, скажімо, поставка з Саудівської Аравії та Північної Африки. Це пов'язано з більш високою якістю нафти в Еміратах і, як наслідок, її більш високими цінами, а також більшою географічною віддаленістю ОАЕ від України. Саме тому українські експерти донедавна не розглядали ОАЕ як потенційного постачальника нафти в Україну. Слід також зазначити, що незважаючи на велику кількість пропозицій на українській стороні, Абу-Дабі не були зацікавлені в інвестуванні української нафтопереробної промисловості. В цілому зв'язки між нашими енергетичними компаніями та арабськими компаніями активізуються останніми роками. Передусім йдеться про створення спільного українсько-еміратського підприємства «naftogaz Middle East» з компанією «Al Jazirah Enterprise for Projects Development & Trading», яка виконує підрядні та надає консалтингові послуги в сфері електроенергетики, видобутку та переробки нафти й газу в ОАЕ [57].

Таким чином, «naftogaz Middle East» стало другим масштабним підприємством вітчизняного капіталу на нафтогазовому ринку ОАЕ. Першим в його освоєнні можна вважати зареєстровану в м. Дубаї компанію «Petro Gas», засновану низкою приватних українських інвесторів. Компанія займається видобутком не в ОАЕ, а в Туркменістані, разом з крупною еміратською нафтовидобувною компанією «Dragon Oil» [55]. Співпраця між двома компаніями може перетворитися на міцний альянс, який, на думку експертів, буде партнером України у розробці родовищ корисних копалин в Аль-Фуджейрі та просуванні інтересів України на арабському ринку нафти та газу [51].

На енергетичному ринку Перської затоки Україні потрібно конкурувати з провідними європейськими та азіатськими країнами та координувати

систематичні зусилля між Кабінетом Міністрів України та окремими державними та приватними нафтогазовими компаніями. Співпраця між Україною та країнами Перської затоки може забезпечити Україні прекрасні можливості для взаємовигідної співпраці та реалізації масштабних економічних проектів. Перш за все, Україна може зіграти активну роль у побудові енергетичної інфраструктури в країнах Перської затоки [57, с. 20-25].

Традиційно потужні транснаціональні нафтогазові компанії та консорціуми працюють у країнах Перської затоки володіють сучасними технологіями і значним капіталом. За кількома винятками, українські нафтогазові компанії не мають цього капіталу, але, як правило, мають кваліфікований персонал та досить хороші сучасні технології. Для утвердження на ринку енергетики в Перській затоці українським компаніям пропонується приєднатися до консорціумів з компаніями Європи, США, Китаю, Японії, Кореї, Індії та інших країн. Крім того, співпраця України в країнах Перської затоки у розробці та застосуванні технології газовидобування метану на приморських шельфах є дуже важливою та перспективною, що, зокрема, зафіксовано в Меморандумі між Україною та Катаром від 8.05.2012 р .. Бажано якомога швидше прийняти заходи для реалізації цього положення Меморандуму [20, с. 297]. В Україні, як і в усьому світі, розроблена лише технологія отримання метану з газогідратів, що вимагає значних інвестицій, які є в розпорядженні країн Перської затоки [58, с. 451].

Для виходу на альтернативні енергетичні ринки країн Перської затоки Україна може співпрацювати з сильними транснаціональними компаніями, які хочуть або вже реалізують спільні енергетичні проекти в Затоці та Україні (ExxonMobil, Royal Dutch Shell, Siemens / KWU, Westinghouse, Chevron, Millennium Energy, General Electric, Total, AREVA, Samsung тощо) [59, с. 90].

Важливою формою співпраці між Україною та країнами Перської затоки має стати посилена участь у міжнародних тендерних та виробничих заходах на зовнішніх ринках. Перш за все, НАК "Нафтогаз України" - найбільша державна вертикально інтегрована нафтогазова компанія, що виробляє понад 97%

природного газу та нафти в Україні [31]. В арабських країнах «Нафтогаз Україна» вступив на ринки ОАЕ, Саудівської Аравії та Іраку [60].

На жаль, більшість двосторонніх документів, підписаних між Україною та провідними країнами Перської затоки, в основному є деклараціями і не закінчуються укладанням договорів. Основними причинами цього є: відсутність регулярної та постійної взаємодії з партнерами; нестабільність фінансового становища української держави та більшості приватних компаній; часта зміна керівників відповідних міністерств та компаній України та відсутність наступності в їх діяльності; більшість українських компаній не вміють працювати в особливих умовах арабських країн; українським компаніям бракує фінансової, інформаційної та дипломатичної підтримки з боку держави; більшість українських компаній працюють в особливих умовах арабських країн; українським компаніям бракує фінансової, інформаційної та дипломатичної підтримки з боку держави [60].

Отже, основними напрямками енергетичної політики України в Перській затоці повинні бути [61]:

1. Державна підтримка вступу України на енергетичні ринки в РСАДПЗ, участь України у міжнародних енергетичних проектах та активний маркетинг наших послуг на арабських ринках.

2. Розробка перспективної програми діяльності України на енергетичних ринках Перської затоки та запровадження заходів щодо державної допомоги вітчизняним компаніям з освоєння нафтогазових родовищ, транспорту та реалізації енергоносіїв в інтересах України. Україні необхідно вжити низку заходів для активізації контактів з країнами РСАДПЗ.

3. Підтримувати та зміцнювати стратегічну роль України в системі міжнародних транспортних коридорів для існуючого та майбутнього енергопостачання в Європу шляхом всебічного посилення політичних відносин, розвитку портів, морських комплексів, підвищення ефективності та конкурентоспроможності.

4. Удосконалення власної технічної бази виробництва обладнання та обладнання для нафти і газу, зосереджуючись на технічних специфікаціях проектів в Перській затоці.

5. Посилити підготовку фахівців для роботи в Перській затоці, з урахуванням умов та специфіки діяльності в цьому регіоні.

Просування національних інтересів України на Близькому Сході та в Перській затоці вимагає активної інформаційної діяльності та аналізу для уточнення основних принципів нашої внутрішньої та зовнішньої політики, тим самим формуючи сприятливе ставлення до України в парламентах, урядах та неурядових колах регіону. Однак у країнах Близького Сходу та Перської затоки практично немає довготривалого ефективного культурно-інформаційного центру, який є комунікаційним пунктом для українських державних ЗМІ. Через брак персоналу та ресурсів посольство України має дуже обмежені можливості для проведення будь-яких пресових заходів. Близькосхідні ЗМІ в основному отримують інформацію про Україну від російських та західних інформаційних агентств, що не завжди є об'єктивним [51].

Для створення необхідних інформаційних продуктів з метою їх постійного розповсюдження на Близькому Сході слід створити відповідний інформаційно-аналітичний центр в Україні, який би працював у тісному контакті з Міністерством закордонних справ, Радою національної безпеки та оборони, Безпекою Служба Безпеки України, відповідні комітети Верховної Ради, Адміністрації Президента України та науково-дослідні інститути Національної академії наук України із завданнями [52, с. 10-13]:

- побудова позитивного іміджу України на Близькому Сході;
- інформування на Близькому Сході політичних та економічних інтересів України;
- інформаційно супроводжують важливі візити на високому рівні;
- постійна взаємодія з провідними інформаційними агенціями Близького Сходу та впливовими ЗМІ;

- поширення інформації про економічний потенціал України, особливо про її потенціал в енергетичному секторі, та про діяльність пов'язаних з даною галуззю державних та приватних організацій та компаній в Україні;
- нейтралізувати інформаційний саботаж проти України та її національних інтересів.

Висновки до Розділу 3

Країни Близького Сходу та Північної Африки є одними з найбільших імпортерів продовольчих товарів у світі: за рахунок імпорту вони задовольняють приблизно 50% власних потреб у продовольстві, що створює сприятливі умови для України для виходу на ринки Близького Сходу, зокрема ринки регіону Перської затоки, зі своїми продовольчими товарами в обмін на енергоносії. Проаналізувавши сильні та слабкі сторони відносин Україно-арабських відносин стає очевидним, що переваг більше ніж недоліків, а сертифікація товарів спрощується досвідом України щодо експорту на ринки ЄС. Також, у країнах Близького Сходу, особливо в країнах Перської затоки, найбільш затребуваними є курка, яйця, кондитерські вироби, рослинні олії та маргарин. Окрім цього, продукти також повинні мати деякі сертифікати «Halal». Важливою конкурентною перевагою має бути «технологічність» та якість нашої продукції. Тому ключовим завданням є вразити замовника та гарантувати його авторитет як партнера.

Україна - одна з енергодефіцитних країн, яка використовує власні паливно-енергетичні ресурси для задоволення 10-15% потреби в нафті та 25-30% природного газу, тому прийняття послідовних дій в галузі диверсифікації енергії та ефективна національна політика мають стати одним із пріоритетів України для підвищення безпеки енергопостачання з метою підвищити безпеку поставок енергоносіїв, підвищити рівень енергетичної безпеки в Україні. Одним із факторів, що визначають пріоритетність співпраці між Україною та країнами Перської затоки, є їх відносна географічна близькість та вже наявна нормативно-правова база. Крім того, співпраця України в країнах Перської затоки у розробці

та застосуванні технології газовидобування метану на приморських шельфах є дуже важливою та перспективною. В арабських країнах «Нафтогаз Україна» вступив на ринки ОАЕ, Саудівської Аравії та Іраку. Для виходу на альтернативні енергетичні ринки країн Перської затоки Україна може співпрацювати з сильними транснаціональними компаніями, які хочуть або вже реалізують спільні енергетичні проекти в Затоці та Україні.

ВИСНОВКИ

1. На сьогоднішній день, існує значна перспектива розвитку двосторонніх відносин між Україною та регіоном Перської затоки. У сучасному світі тільки нові способи встановлення контактів і спілкування між компаніями є ключем до успішного бізнесу. Тому в 2009 році була створена Благодійна ініціатива «Україна - Близький Схід» з метою започаткована з метою налагодження співпраці з країнами Близького Сходу та пошуку ефективних шляхів розвитку торговельно-культурних відносин. Варто зазначити, що взаємини між Україною та країнами Перської затоки характеризуються невизначеністю. У деяких країнах лише встановлення та розвиток взаємовідносин (Ірак, Оман, Кувейт, Катар, Бахрейн) та інші активно співпрацюють (Іран, Саудівська Аравія, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати).

2. Процес розвитку економічної інтеграції в регіоні Перської затоки є складним і суперечливим, оскільки їх національні економіки не наближені до усталеного економічного розвитку, для них не характерні стабільні економічні зв'язки та конкретний розподіл праці адже фактори, що сприяють інтеграційним процесам у регіоні, насамперед, соціокультурні: спільна мова, спільна релігія та спільна культура. У січні 1981 року між шістьма країнами - Бахрейн, Катар, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Оман та Саудівська Аравія була створена Рада співробітництва арабських країн Перської затоки (РСАДПЗ). Ідея створення належала Саудівській Аравії для об'єднання держав Аравійського півострова з подібними політичними інституціями, соціальними умовами та економічним розвитком. Визначають чотири основні кроки, що ведуть до створення РСАДПЗ.

3. Відповідно до останнього аналізу міжнародних маркетингових агентств, країни Перської затоки є одним із найперспективніших ринків світу. 1 січня 2008 року члени РСАДПЗ оголосили про створення власного спільного ринку. В результаті митний бар'єр між шістьма країнами був знятий. Співпраця в аграрному секторі є одним з найбільш перспективних напрямків двостороннього співробітництва. У структурі експорту товарів з України до країн Перської затоки переважають чорні метали та зерно. Олійні жири, насіння та фрукти також складають значну частину внутрішнього постачання в країни-

члени GCC. В імпорті переважають продукти хімічної промисловості з Саудівської Аравії, включаючи каву з ОАЕ, а також полімерні матеріали та органічні хімікати.

4. У двох українських портах розпочала роботу компанія «DP World» з Об'єднаних Арабських Еміратів. «DP World» — є керуючою компанією для вільної економічної зони «Джебель Алі», або «JAFZA». Це найпотужніша вільна економічна зона в ОАЕ та світі. Лише 23 українські компанії зараз працюють у «JAFZA», товарообіг теж невеликий. Основні обсяги з них припадають на ОАЕ та Саудівську Аравію. Окрім цього, Суверенний фонд Саудівської Аравії, один зі світових лідерів за обсягами інвестицій в сільське господарство, з покупкою агрохолдингу «Мрія» здійснив найбільшу інвестицію в український агросектор за весь період незалежності.

5. Плануючи вести бізнес з мусульманськими партнерами, слід пам'ятати про культурні особливості даного регіону. Найбільш лояльними до західних норм і традицій вважаються Бахрейн і ОАЕ. При ділових зустрічах не слід обговорювати релігійні питаннями, конфлікт на Близькому Сході, політику взагалі та ті теми, які можуть викликати різку негативну реакцію у людини. Хороше враження на арабів справить зацікавлення (навіть для показу) до життя та традицій арабського світу. Особиста зустріч - це найважливіший спосіб спілкування на Близькому Сході.

6. Проаналізувавши сильні та слабкі сторони відносин Україно-арабських відносин стає очевидним, що переваг більше ніж недоліків. Також, у країнах Близького Сходу, особливо в країнах Перської затоки, найбільш затребуваними є курка, яйця, кондитерські вироби, рослинні олії та маргарин. Окрім цього, продукти також повинні мати деякі сертифікати «Halal». Втім такі компанії, як «Рошен», «АВК», «Гадяч Сир», Агропромгрупа «Пан Курчак», компанія «Група Креатив» вже отримали сертифікацію халяль. Більшість з них здійснює поставки на ринок Кувейту, ОАЕ, Ємену, Єгипту. Важливою конкурентною перевагою має бути «технологічність» та якість нашої продукції. Тому ключовим завданням є вразити замовника та гарантувати його авторитет як партнера.

7. Україна належить до енергодефіцитних країн, оскільки використовує власні паливно-енергетичні ресурси для задоволення потреб у нафті на 10-15% та природного газу на 25-30%. Враховуючи співпрацю між Україною та Саудівською Аравією в енергетичному секторі, слід зазначити, що компанія «Jamjoom для Commerce & Industry Ltd.» веде переговори про створення спільної українсько-саудівської компанії. Надзвичайно важливою і перспективною може бути співпраця України з державами Перської затоки в області розробки і застосування технологій видобутку метану з газогідратів на морських шельфах. Також, у країнах Аравії «Нафтогаз України» виходить на ринки ОАЕ, Саудівської Аравії, Іраку. Щоб завоювати місце на енергетичному ринку країн Перської затоки, українським компаніям рекомендується входити в консорціуми з компаніями провідних країн Європи, США, Китаю, Японії, Південної Кореї, Індії та інших країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас світу / за ред. Т. О. Ремізовської. Київ, 2001. 183 с.
2. Весь світ в цифрах і фактах. Довідник. Київ, 2011. 156 с.
3. Вступ до економічної і соціальної географії / за ред. А. П. Голіков, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. Київ: Либідь, 1996. 320 с.
4. Дахно І. І., Бовтрук Ю. А. Міжнародна економіка: Навч. посіб. Київ: МАУП, 2006. 332 с.
5. Економічна і соціальна географія світу: Навч. посібник / за ред. Кузика С. П. Львів: Світ, 2010. 672 с.
6. Книш М.М. Кувейт. Суспільно-географічна характеристика. Навч. посібник: Львів, 2011. 321 с.
7. Кузик С., Книш М., Економічна і соціальна географія країн Азії. Навч. посібник. Львів, 2012. 267 с.
8. Липец Ю. Г., Пуляркин В. А., Шлихтер С. Б. География мирового хозяйства. Учеб. пособие для вузов. Москва, 1999. 256 с.
9. Мирова́я экономика. Экономика зарубежных стран / Под ред. В. П. Колесова. Москва: Флинта, 2000. 480 с.
10. Мирова́я экономика / Под ред. А. С. Булатова. Москва: Юристь, 2002. 734 с.
11. Political relations between Ukraine and the UAE URL: <https://uae.mfa.gov.ua/en/ukraine-ae/diplomacy> (дата звернення: 27.08.2019)
12. The bilateral relations between Ukraine and the Kingdom of Saudi Arabia URL: <https://saudiarabia.mfa.gov.ua/en/ukraine-sa/diplomacy> (дата звернення: 27.08.2019)
13. Ukraine eyes improved trade ties with Saudi Arabia URL: <https://www.aa.com.tr/en/europe/ukraine-eyes-improved-trade-ties-with-saudi-arabia/953814> (дата звернення: 20.07.2019)
14. Qatar-Ukraine Relations URL: <http://kyiv.embassy.qa/en/ukraine/qatar-ukraine-relations> (дата звернення: 20.07.2019)
15. Embassy of Ukraine in Kuwait URL: <https://kuwait.mfa.gov.ua/en/ukraine-kw/diplomacy> (дата звернення: 24.08.2019)

16. Political issues between Ukraine and Bahrain URL: <https://uae.mfa.gov.ua/en/ukraine-bahrain/diplomacy> (дата звернення: 17.07.2019)
17. Мировая экономика и международные экономические отношения / Под ред. Р. И. Хасбулатова. Москва : Гардарики, 2006. Ч. 2. 718 с.
18. Воронкова А. Е. Міжнародні економічні організації : навчальний посібник / А. Е. Воронкова, Л. В. Єрохіна, Л. І. Рябенко . Київ: Професіонал, 2006. 352 с.
19. Халед А. Організація Ісламська конференція: основні напрямки діяльності / Право і суспільство. 2010. №3. С. 213-215.
20. Міжнародні економічні відносини: Навч. посіб. для студ. вузів / В. В. Козик та ін. Львів: Львівська політехніка, 2003. 297 с.
21. Створення Ради співробітництва арабських країн Перської затоки. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/Asia/55.htm> (дата звернення: 17.06.2019)
22. Романова Э. Страны Персидского залива в поисках безопасной экономики. / Мировая экономика и международные отношения. 2003. № 11. С. 96-99.
23. Інтеграційні процеси в регіоні Перської затоки. URL: file:///C:/Users/000/Downloads/VLNU_Mv_2014_35_26.pdf (дата звернення: 15.07.2019)
24. Стратегія активізації співпраці України з державами Перської затоки : аналітична доповідь / О. О. Волович, Ж. Б. Ігошина, В. В. Макух, А. С. Пос-пелов, Г. В. Шелест ; за ред. О. О. Воловича. Одеса: Фенікс, 2011. 90 с.
25. Бригадир, Вікторія Олександрівна Становлення інституційного регулювання соціальної політики країн / Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті : національна візія та виклики глобалізації : зб. тез доп. П'ятнадцятої Ювілейної Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених [м. Тернопіль, 29-30 берез. 2018 р.] / редкол.: Л. П. Амбрик, О. В. Борисяк, М. М. Брик [та ін.] ; відп. за вип. В. О. Онищук. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 37-39.
26. Співробітництво в авіаційній газулі – «Мотор Січ» URL: <http://www.emirat.ph> (дата звернення: 30.08.2019)

27. Зовнішньоекономічне співробітництво України та Перської затоки. URL: <http://forumkyiv.org/uk/analytics/zovnishnoekonomichni-vidnosini-ukrayini-z-radoyu-spivrobitnictva-arabskih-derzhav-perskoji-zatoki> (дата звернення: 17.09.2019)
28. Вихід на ринки Перської затоки. URL: <https://business.ua/spetsproekty/item/4038-perska-zatoka-druhoho-shansu-spravytu-pershe-vrazhennia-ne-bude> (дата звернення: 13.10.2019)
29. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.09.2019)
30. Абумуфрех М. Зовнішньоекономічні відносини України з країнами Перської затоки : дис. канд. ек. наук : 08.00.02 / Абумуфрех Мурад Махмуд Хасан. Львів, 2014. 203 с.
31. Абумуфрех М. Порівняльна товарна і географічна структура експорту та імпорту України і держав Перської затоки / Збірник наукових праць ЧДТУ Серія: Економічні науки. 2014. №37. С. 27-33.
32. The export process for Iaudi Arabia. URL: <http://www.export2saudi.com/about> (Last accessed: 12.11.2019)
33. Арабські інвестиції в Україну. URL: <https://business.ua/spetsproekty/item/4038-perska-zatoka-druhoho-shansu-spravytu-pershe-vrazhennia-ne-bude> (дата звернення: 10.09.2019)
34. Розвиток співробітництва у галузі інвестицій. URL: <http://pdaa.com.ua/np/pdf2/7.pdf> (дата звернення: 12.10.2019)
35. Свірідова Н. Д. Прямі іноземні інвестиції: світовий досвід та стратегія залучення в економіку України: монографія/ Н. Д. Свірідова. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. 164 с.
36. Прямі іноземні інвестиції із Саудівської Аравії. URL: <http://directinvest.com.ua/ru/2017/11/13/mirazhi-sauditov-kak-dorogo-prodat-ukrainu-saudovskoj-aravii/> (дата звернення: 10.09.2019)
37. Регіональні особливості Арабського бізнес-етикету. URL: https://bstudy.net/725117/filosofiya/regionalnye_osobennosti_arabskogo_delovogo_etiketa (дата звернення: 17.10.2019)

38. Країни перської затоки. URL: https://studwood.ru/560794/etika_i_estetika/strany_persidskogo_zaliva (дата звернення: 17.09.2019)
39. Діловий етикет і бізнес-культура в ОАЕ. URL: <https://www.visitdubai.com/ru/business-in-dubai/grow-your-business/setting-up/business-culture> (дата звернення: 19.09.2019)
40. Діловий етикет Саудівської Аравії. URL: <http://m.rusexporter.ru/business-etiquette/499/> (дата звернення: 20.09.2019)
41. Семенов В. Саудовская Аравия: новая попытка «сеять нефть» / Мировая экономика и международные отношения. 2005. № 2. С. 76-79.
42. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. Київ: Либідь, 2000. 416 с.
43. Україна має великі можливості для співпраці у Перській затоці – Посол Юрій Полурез. URL: http://www.ukrainemediagroup.com/index.php?option=com_content&view=article&id=7169:2011-02-20-09-27-12&catid=103:ukrainian&itemid=502»itemid=502 (дата звернення: 17.10.2019)
44. "Україна може забезпечити агропродукцією Азію і Близький Схід", - Олег Бахматюк. URL: <http://agroconf.org/content/ukrayina-mozhe-zabezpechiti-agroprodukciiyeu-aziyu-i-blizkiy-shid-oleg-bahmatyuk> (дата звернення: 19.09.2019)
45. Перспективи експорту українського меду на Близькому Сході URL: <https://agrarna-pravda.com/2019/01/25/perspektyvu-eksportu-ukrayinskogo-medu-na-blyzkomu-shodi/> (дата звернення: 20.10.2019)
46. Актуальне інтерв'ю. Посол Саудівської Аравії: «Рівень двосторонньої співпраці має відповідати рівню наших амбіцій». URL: <http://www.ukrinform.ua/ukr/order/?id=952868> (дата звернення: 10.09.2019)
47. Стан двостороннього торговельно-економічного співробітництва з Королівством Саудівська Аравія. URL: <http://www.mfa.gov.ua/saudiarabia/ua/10550.htm> (дата звернення: 17.10.2019)
48. Українсько-Саудівська Ділова Рада. URL: http://www.ukrsaudi.org/index.php?option=com_content&task=view&id=16&itemid=7 (дата звернення: 17.09.2019)

49. Мінагрополітики України домовилося з Саудівською Аравією про форвардні закупівлі зерна. URL: <http://a7d.com.ua/2011/11/page/2/> (дата звернення: 19.10.2019)
50. Орехова Т. Формування інтеграційних пріоритетів арабських країн Близького Сходу в умовах трансформації глобального світоустрою/ Т. Орехова, Аль Макаріх Фарид / Міжнародна економічна політика. 2010. Вип. 1–2 (12–13). С.41–75
51. Україна і держави Перської затоки: співпраця в енергетичній сфері. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/ukraina-i-gosudarstva-persidskogo-zaliva3/> (дата звернення: 17.09.2019)
52. Діак І.В. Формування і здійснення державної політики України щодо забезпечення енергоносіями. Доповідь Генерального секретаря ВГО Національна газова спілка України. 16 січня 2008 року. Вісник НГСУ. № 1, 2006. С. 10-14.
53. Серов Д. Перспективи отримання Україною арабської нафти в рамках диверсифікації джерел енергоносіїв / Енергетична безпека України. – Одеса: Фенікс, 2009. С. 311-323.
54. Саприкін В. Стан і перспективи міжнародного співробітництва України в енергетичній сфері / В. Саприкін /Дзеркало тижня. 2010. № 40. С. 28-29.
55. sAUDi ARAMCO інвестуватиме в економіку України. URL: http://www.ukrsaudi.org/index.php?option=com_content&task=view&id=29&itemid=93 (дата звернення: 11.09.2019)
56. Ukraine wishes to join Arab Gas Pipeline construction. URL: <http://en.rian.ru/world/20081009/117640925.html>. (дата звернення: 12.07.2019)
57. Волович О.О. Україна-Ірак: перспективи взаємовигідної співпраці /Час-Тіме. 1998, 5, 19 лютого. С. 20-25.
58. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: монографія / Рада нац.безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки; Відп. редактор Б.О. Парахонський. Київ: ПЦ «Фоліант», 2012. С. 451.

59. Волович О. О. Стратегія активізації співпраці України з державами Перської затоки: аналітична доповідь / О. О. Волович, Ж. Б. Ігошина, В. В. Макух, А. С. Поспелов, Г. В. Шелест; за ред. О. О. Воловича. Одеса: Фенікс, 2011. С. 90.

60. «Нафтогаз України» приступив до розвідувальних робіт в ОАЕ і Єгипті. URL: <http://www.proeuropa.info/news/?id=5550> (дата звернення: 23.08.2019)

61. Middle East Oil&Gas news. URL: www.oilandgas.einnews/region/middleeast (дата звернення: 12.09.2019).

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльна таблиця характеристик нафтової галузі країн Перської затоки

К р а ї н и	Доведені запаси нафти	Видобуток	Експорт	Внутрішнє споживання нафтопродуктів	Імпорт
Іран	151.2 млрд. брл. (2013/4)	4.231 млн. брл./день (2011/5)	2.295 млн. брл./день (2009/5)	1.694 млн. брл./день (2011/15)	0
Ірак	143.1 млрд. брл. (2012/5)	3.3 млн. брл./день (2012/8)	2.6 млн. брл./день (2012/4)	818,000 брл./день (2011/25)	0
Катар	25.57 млрд. брл. (2012/14)	1.631 млн. брл./день (2011/19)	704,300 млн. брл./день (2009/18)	169,900 брл./день (2011/64)	0
О А Е	97.8 млрд. брл. (2012/8)	3.087 млн. брл./день (2011/9)	2.036 млн. брл./день (2011/7)	572,100 брл./день (2011/33)	0
Саудівська Аравія	264.6 млрд. брл. (2012/1)	10 млн. брл./день (2012/1)	6.88 млн. брл./день (2011/1)	2.817 млн. брл./день (2011/8)	0
Кувейт	101.5 млрд. брл. (2013/6)	2.682 млн. брл./день (2011/11)	1.365 млн. брл./день (2009/11)	339,000 брл./день (2011/38)	0
Оман	4.902 млрд. брл. (2012/26)	890,500 брл./день (2011/25)	701,600 брл./день (2009/19)	98,000 брл./день (2011/80)	0
Бахрейн	107.2 млн. брл. (2013/71)	45,000 брл./день (2011/63)	0	48,580 брл./день (2011/102)	225,100 брл./день (2009/30)

